

ÉRTÉKŐRZŐ GAZDÁLKODÁS NATURA 2000 TERÜLETEKEN

Haraszthy László

Swiss
Cooperation

Az Európai Unió, a svájci erdőgazdasági minisztérium és a magyar erdőgazdasági minisztérium közötti együttműködés keretében.

ÉRTÉKŐRZŐ
GAZDÁLKODÁS
NATURA 2000
TERÜLETEKEN

Haraszthy László

Pro Vértes Természetvédelmi
Közalapítvány

2013.

ELŐSZÓ

2004-ben Magyarország is csatlakozott az Európai Unióhoz, s ennek egyik feltételeként történt meg a Natura 2000 területek kijelölése.

A Natura 2000 területek hálózata magába foglalja a korábban külön jogszabállyal védetté nyilvánított természeti területek döntő többségét (nemzeti parkok, tájvédelmi körzetek, természetvédelmi területek) és olyan területeket is, amelyek korábban nem álltak védelem alatt. A Natura 2000 területek az ország területének kerekén 21%-át fedik le. Ez a jelentős kiterjedésű terület mintegy 500 000 helyrajzi számon nyilvántartott területet érint.

A Natura 2000 területek jelentős része az állam tulajdonában és a nemzeti park igazgatóságok, illetve az állami erdészeti részvénytársaságok kezelésében van. A területek másik – kisebb – része magánszemélyek tulajdonában van, de sokan vettek haszonbérbe állami tulajdonú Natura 2000 területeket is.

Becslések szerint sok ezren gazdálkodnak Natura 2000 területen, és részben ők azoknak a területeknek

a kezelői is. Rajtuk múlik, hogy az ott található természeti értékek fennmaradnak vagy sem, és ha igen milyen állapotban és milyen mennyiségben. Éppen ezért különösen fontos, hogy a gazdálkodók a lehető legtöbb ismerettel rendelkezzenek, illetve a gyakran felmerülő problémák megoldása érdekében legyen kihez segítségért fordulniuk.

Kiadványunkban a Natura 2000 területeken jellemző művelési ágak szerint – erdők kivételével – ismertetjük a lehetséges problémákat, megoldandó feladatokat és igyekszünk gyakorlati tanácsokkal is segíteni azok megoldását. A Magyarországi Természetvédelmi Közalapítvány Hálózat részeként a Pro Vértes Természetvédelmi Közalapítvány közel két évtizede gazdálkodik természetvédelmi területeken.

Az általunk kezelt gyepterületeket és vizes élőhelyeket, melyek többsége Natura 2000 terület, szürke marhával, bivallyal, lovakkal és szamarakkal legeltetjük, de jelentős területeken kaszálunk is. A természetmegőrző gazdálkodással kap-

Írta:
Haraszthy László

Lektorálta:
Bodnár Mihály, Lévai Ferenc,
Rakonczay Zoltán, Sándor István,
Tóth Péter, Ványi Róbert, Viszló Levente

A szerkesztésben közreműködtek:
Karsa Dóra, Schmidt Hajnalka

**Grafikai tervezés,
nyomdai előkészítés és kivitelezés:**
Pharma Press Nyomdaipari Kft.
1037 Budapest, Vörösvári út 119-121.
www.pharmapress.hu

Kiadta: Pro Vértes Természetvédelmi
Közalapítvány | www.provertes.hu

A kiadvány az „Összefogással a természeti értékeinkért projekt” keretében,
a Svájci-Magyar Együttműködési Program
társfinanszírozásával valósult meg.

Papír: Cyclus Offset környezetharát,
újrahasznosított papír

Megjelent 20 000 példányban.

ISBN 978-963-08-7404-5

2013. szeptember

A Pro Vértességi Közalapítvány vízes területein a legelő bivalyok mellett gazdag élővilágot is fenntart

csalatos tapasztalatainkat és partnereink tudását több kiadványban, kézikönyvben, illetve az általunk szervezett szemináriumokon és az interneten adtuk, adjuk közre.

Amennyiben olyan problémával szembesül, amelyet kiadványunk nem érintett, ajánljuk, hogy keresse fel kérdéseivel a Pro Vértességi Természetvédelmi Közalapítványt, vagy a Magyarországi Természetvédelmi Közalapítvány Hálózat tagszervezeteit, amelyek széleskörű ingyenes tanácsadással is foglalkoznak.

Jelen kiadványunk, az „Összefoglalással a természeti értékeink megőrzéséért” című projekt keretében,

a Svájci-Magyar Együttműködési Program társfinanszírozásával valósult meg. Abban a reményben ajánljuk gazdálkodó társainknak, hogy az ebben foglaltak segítik eredményes tevékenységüket és az Ön által használt területek természeti értékeinek megőrzését a jövő generációjának számára.

Csákvár, 2013. június 1.

Viszló Levente

a Pro Vértességi Közalapítvány kuratóriumának elnöke

NATURA 2000 TERÜLETEK, AZ EURÓPAI UNIÓ ÖKOLÓGIAI HÁLÓZATA

Európában az ipari forradalom óta, a lakosság számának növekedése miatt, illetve az életmódban és a földhasználatban bekövetkezett változások hatására egyre nagyobb méreteket öltött a természetes élőhelyek és az azokon élő fajok pusztulása.

Ezeknek a negatív folyamatoknak a mérséklésére természetes válaszként az egyes országok mind Európában, mind a világ más részén sorban nyilvánították védetté a különböző állat- és növényfajokat, és megkezdték a védett természeti területek hálózatának kialakítását is. Utóbbiak közül a legismertebbek a nemzeti parkok, melyek ma már valamennyi földrészen a természetmegőrzés kiemelkedő jelentőségű helyszínei, miközben folyamatosan növekszik turisztikai vonzerejük is.

Nemzeti parkokat általában olyan területeken jelölnek ki az egyes országok kormányai, ame-

lyeknek gazdag, vagy különleges az élővilága, legtöbbször egyedi táji adottságok, és kultúrtörténeti értékek is jellemzik az adott térséget. A nemzeti parkokon kívül a védett természeti területek közé tartoznak a tájvédelmi körzetek, a természetvédelmi területek, a speciális rezervátumok stb. is. Valamennyi esetében a gazdag élővilág, vagy egy-egy különleges faj megléte a legtöbb esetben „feltétele” a terület kijelölésének.

Európában a nagyobb kiterjedésű védelem alá helyezett területeken – a legmagasabb hegyek és az északi régiók kivételével – többnyire megtalálhatók az emberi tevékenység hatásai. Az emberi beavatkozás jelentősen befolyásolta a táj arculatát, ugyanakkor a legtöbb esetben hozzájárult annak megőrzéséhez, pl. azzal, ha egy nyílt térséget folyamatosan legeltetnek, és így megakadályozzák esetleges beerdősödését.

A természetvédelmi szervezetek emiatt már nagyon régen felismerték, hogy egy-egy **hagyományos gazdálkodási mód** éppen olyan megőrzésre érdemes érték, mint az állat- vagy növényvilág, és sokszor a legjobb eszköze az utóbbiak védelmének.

Egy-egy nemzeti park esetében a megőrzendő értékek sora kiegészül építészeti alkotásokkal is, – amelyek sokszor nem különlegességek, hanem a hagyományos gazdálkodást kiszolgáló létesítmények – és persze azokkal az eszközökkel, szokásokkal, amelyek az adott térségre jellemzőek.

Mindezek alapján kijelenthetjük, hogy az európai nemzeti parkok legtöbbször nem lakatlan területen kijelölt „rezervátumok”, hanem a kultúrtájat és a különleges természeti adottságokkal rendelkező térséget magukba foglaló területek, melyek élővilága egyedi, gazdag, és amelyeknek egy része jelentős turisztikai vonzerőt képvisel.

Nagyon sok olyan élőlény vesz körül bennünket, amely nem a rezervátumokban, nemzeti parkokban, hanem gazdasági hasznosítású erdeinkben, mezőgazdasági területeinken él, vagy másutt is előfordul, de nagy állományaik a művelés alatt álló területekhez

kötődnek. Ezen fajok megőrzése érdekében a klasszikus védett területek megléte mellett egy olyan rendszer kidolgozása, létrehozása és működtetése vált szükségessé, amely a ritka, speciális élőhely igényű, vagy pont ellenkezőleg a közönséges, széles körben elterjedt, de mégis folyamatosan csökkenő állományú fajokat, vagy az egyes speciális élőhelyeket képes hosszú távon fenntartani. **Európában ezek a Natura 2000 területek.**

A nemzeti parkok és más védett területekből álló rendszer mellett azért hozták létre a **Natura 2000 területek hálózatát, mert bebizonyosodott, hogy a természeti értékek megőrzését a szigetszerűen kialakított védett területeken nem lehet hosszú távon biztosítani.** Natura 2000 területek csak az Európai Unióban léteznek.

Azonos cél, eltérő gyakorlat

A Natura 2000 területek hálózata több szempontból is eltér a védett természeti területek hálózatától, annak ellenére, hogy a kétféle terület között jelentős átfedés lehet.

A Natura 2000 területek legfontosabb jellemzői

- A Natura 2000 területeken a korábbi tiltásra épülő eljárás helyett a korlátozás és támogatás gyakorlatát alkalmazzák.
- Az egész Európai Unióban azonos szempontok alapján történt, illetve történik a kijelölésük.
- A rájuk vonatkozó fontosabb szabályok valamennyi tagállamban azonosak.
- Kijelölésük során csak **természeti szempontokat lehet és kell figyelembe venni.**
- A területek kijelölése az ún. **jelölő fajok vagy élőhelyek alapján történik.**
- Kétféle Natura 2000 terület létezik, ezek: a különleges madárvédelmi területek és a természetmegőrzési

területek. Utóbbiaknak két típusa van: különleges természetmegőrzési terület és kiemelt jelentőségű természetmegőrzési terület.

- Az ún. jelölő madárfajok jegyzékét a Madárvédelmi Irányelv tartalmazza.
- A jelölő élőhelyeket és a madarakon kívüli állat-, illetve növényfajokat az Élőhelyvédelmi Irányelv határozza meg.
- A Madárvédelmi Területek kijelölése nemzeti hatáskörbe tartozik.
- A Természetmegőrzési Területekről az EU Bizottsága dönt, de a jogrendbe történő illesztésük a nemzeti kormányok feladata.
- Az EU Bizottsága részére mindkét irányelv végrehajtásáról meghatározott időközönként részletes jelentést kell készítenie a nemzeti kormányoknak.
- Egy terület lehet egyszerre Madárvédelmi és Természetmegőrzési Terület is.

A kerecsensólyom – turulmadár – megmentése a magyar természetvédelem egyik legnagyobb eredménye.

Fotó: Kovács Gábor

Új szemlélet, új gyakorlat

A Natura 2000 területek kijelölésének alapját a Madárvédelmi Irányelv és az Élőhelyvédelmi Irányelv képezi. Ezek kidolgozását az a felismerés vezérelte, hogy az Unió területén számos olyan élőhely van és faj él, amelyek helyzete a védett természeti területek hálózatának kialakításával sem lett jobb, nem biztosított azok hosszú távú fennmaradása. Hogyan lehetséges ez?

Egyrészt úgy, hogy az élőlények egy jelentős része, pl. madarak, halak, rovarok nagy területet járnak be életük során, és nyilvánvalóan nem mindig tartózkodnak védett területeken. Különösen látványos ez a vonuló madarak esetében. Egy északon fészkelő daru, vagy még inkább daru állomány biztonságosan költöhet pl. egy finnországi nemzeti parkban, de ahogy vége a költési időszaknak elhagyja azt, és akár az is lehetséges, hogy úgy jut el Afrikáig, és úgy telel ott, majd úgy tér vissza fészkelő helyére, hogy közben egyetlen védett területet sem érint. Már ebből az egy példából is látszik, hogy **nem elegendő a fészkelés idején a biztonságos, táplálékban gazdag élőhely, ha a vonulás során ugyanezek a feltételek nem adóttak.** De az sem

elegendő, ha a fészkelő területen komoly erőfeszítéseket tesznek egy-egy faj érdekében, majd a vonulás során a mértéktelen vadászat miatt ellehetetlenül a megőrzésük.

Más fajok esetében viszont az sem ritka, hogy **állományaik nagyobb része nem védett területen él.** Ilyenek például a mezőgazdasági művelés alatt álló területeken fészkelő madarak közül a haris, a túzok, de a mezei pacsirta, vagy a sordély is. Ezek tehát olyan fajok, amelyeket kizárólag a védett területeken nem lehet megőrizni, további intézkedések is szükségesek fennmaradásuk érdekében. De ugyanilyen a **halfajok** többsége is. A garda (látott hal) legjelentősebb hazai állománya a **Balatonban** él, ezért legnagyobb tavunkat is ki kellett jelölni Natura 2000 területnek. Ez azonban nem azt jelenti, hogy a tóban többet nem lehet fürdeni, csónakázni, vagy akár horgászni, de azt igen, hogy olyan intézkedéseket kell fogantatni, amelyek lehetővé teszik a garda állomány fennmaradását, illetve azokat a hatásokat, amelyek megőrzését veszélyeztetik, meg kell akadályozni. Fontos eleme, mondhatnánk érdekessége az uniós szabályozásnak, hogy csak azokon a Natura 2000 területeken kell egy-egy fajra vagy élőhelyre vonatkozóan intézkedéseket fogantatni, amely területeket azokra kijelölték. Példánknál maradván ez azt jelenti, hogy hiába él esetleg a Balatonban számos további ún. jelölő halfaj,

ha azokra a tavat nem jelölték ki, megőrzésük érdekében ott nem kell külön intézkedéseket tenni. Természetesen a védett állatok ettől még védettek maradnak, és háborítatlannal élhetnek a Balatonban, de külön intézkedést nem követelnek meg.

Sokan értetlenül fogadják, hogy pl. a Hajdúságban található rendkívül jó minőségű – magas aranykorona értékű – szántó területek egy részét is különleges madárvédelmi területnek jelölték ki, miközben ott van a közelben a jelentős kiterjedésű Hortobágyi Nemzeti Park is. Valóban, de a soktízvezres vonuló darucsapatok jelentős része az őszi kukoricatarlókon keresi táplálékát, és csak éjszakázni használja a nemzeti park területét.

Emiatt az intenzíven művelt kukoricaföldek is bekerültek a Natura 2000 hálózatba, mert csak így lehet eleget tenni annak a közösségi

szabálynak, amely szerint gondoskodni kell a vonuló madarak számára is olyan területekről, amelyeken megtalálják táplálékukat és nyugalmaikat. Természetesen egy **kukoricaföld kijelölése nem jelenti azt, hogy azon meg kell változtatni a gazdálkodás eddigi módját,** és ott valamilyen különleges feltételeknek kell megfelelnie a tulajdonosnak, területhasználónak. Erről szó sincs, **aki eddig ott kukoricát termelt az a következő években, évtizedekben is korlátozás nélkül megetheti ugyanazt, miközben – az erre jogosult ún. Magas Természeti Értékű Területeken – az agrár-környezetgazdálkodási (AKG) program „szántóföldi növénytermesztés vadlúd- és daruvédelmi előírásokkal” célprogram támogatására pályázhat.**

Nem lehet azonban ezeket a táplálkozó területeket korlátlanul átalakítani, más célra használni, illetve az ilyen tevékenységhez hatósági engedélyre van szükség.

A szántó traktor nem zavarja a kukoricatarlón táplálkozó darvakat

Forrás: Borsos Máté

Natura 2000 hálózat Magyarországon

A Natura 2000 területek Magyarországon a védett természeti területek mintegy 90%-át magukban foglalják. Joggal felmerül a kérdés, hogy miért nem az egészet?

A válasz nagyon egyszerű. Egyrészt a Natura 2000 területek csak az élővilág megőrzésére szolgálnak, és nem terjednek ki a geológiai értékekre. Azok a természet védelméről szóló törvény felhatalmazása alapján miniszteri rendelettel kihirdetett védett természeti területeink, amelyek létesítésének elsősorban tájvédelmi, illetve a geológiai értékek megőrzése a célja, nem kerültek bele a Natura 2000 hálózatba. Másrészt a védett természeti területek kijelölésének lehetnek olyan nemzeti szempontjai is, amelyek a védettséget indokolják pl. olyan fajok jelenléte, mint a magashegyiek, amelyek nálunk csak minimális állományban és csak elvétve fordulnak elő, de pl. az Unió más országaiban tömegesek, ezért nem kerültek fel egyik irányelv mellékletére sem, azaz nem jelölő fajok és nem jelölő élőhelyek.

Natura 2000 hálózatunk jóval nagyobb kiterjedésű, mint a védett természeti területeink rendszere. Melyek ennek a szakmai okai?

Egyrészt a jelölő fajok és élőhelyek mindegyikének van elterjedési területe, amely nem egységesen fedi le az egyes tagállamokat. A főleg keleti elterjedésű fajok Nyugat-Európában nagyon kis számban élnek, és még a közép-európai országok csatlakozása előtt felkerültek az uniós jelentőségű fajok – azaz a Natura 2000 jelölő fajok – listájára.

A közép-európai országok csatlakozásával az adott faj uniós állománya hirtelen megnövekedett, viszont nem változott azok státusza, azaz pl. Magyarországon is ki kellett jelölni olyan területeket, amelyek a vöröshasú unka, vagy a kiskécske aszat fennmaradását segítik, pedig nálunk mindkét faj igen jelentős számban él és nem is tekinthető veszélyeztetettnek. Az egyes fajok vagy élőhelyek földrajzi elterjedésének Unión belüli mozaikosságát jogi szabályozással azonban nem lehet kiegyenlíteni. A hazai védetté nyilvánító gyakorlat szerint sem a Balatont, sem a kiskécske aszat termőhelyét nem helyeztük volna védelem alá, ám az uniós jog átvételével ezt is meg kellett tenni. A Natura 2000 területek hazai védett természeti területek hálózatánál nagyobb kiterjedése a különleges madárvédelmi területek kijelölésével – ami kötelezettség volt – magyarázható. A már említett daru éves életciklusát ismertető példa is mutatja, hogy a táplálkozóhelyek kijelölését is el kellett végezni, amelyek jelentősen növelték a hálózat kiterjedését.

Egy harmadik oka is van annak, hogy miért nagyobb a Natura 2000 területek hálózata, mint a védett természeti területeké. A hazai Natura 2000 hálózat legnagyobb részben magában foglalja az ún. védelemre tervezett területeket is. Ezek olyan területek, amelyeket a szakemberek felmérései alapján magánszemélyek, tudományos intézetek, civil szervezetek, önkormányzatok védelemre javasoltak, és amelyek felülvizsgálata során megerősítést nyert, hogy azok természeti értékeik miatt védelemre érdemesek. A védetté nyilvánítás azonban meglehetősen hosszadalmas, bonyolult folyamat. Mivel e területek nagy része megfelelt a Natura 2000 területté nyilvánítás követelményeinek, és velük kiegészítve lehetett az Unió Bizottságával elfogadtatni a magyar terület-kijelölési javaslatot, ezek is bekerültek a hálózatba és így kaptak védelmet.

Értékörző gazdálkodás

Hogyan lehetséges, hogy 2004-ben nem védett területeket is ki lehetett jelölni Natura 2000 területtől, azaz az Európai Unió ökológiai hálózatának részévé, miközben hosszú évszázadok óta azokon a területeken emberi tevékenység formálta a táj arculatát, esetleg az ottani haszonvétel módja látszólag a természeti értékek fennmaradása ellen hatott?

Ennek a kérdésnek a megválaszolása előtt egy széles körben elterjedt és mélyen beívódott tévedést kell eloszlatni. Sajnálatos módon, Magyarországon az a tévhit járja, hogy a természetvédelmi területeken ellehetetlenül a gazdálkodás. Természetesen vannak olyan szabályok, amelyek a gazdálkodók részéről odafigyelést várnak el azokban a kérdésekben is, amelyekre egyébként nem figyelni. De legyünk őszinték, ezek döntő többsége olyan, amelyet a terület ökológiai adottságait, vagy más szóval termőhelyi viszonyait ismerő gazdálkodó saját érdekében, magától is betart.

Vajon tényleg elhiszi valaki, hogy pl. a nagy pusztáinkon létesített nemzeti parkokban a gazdálkodást érdemben korlátozza a nemzeti parkká nyilvánítás? Aki ezt gondolja, az bizonyosan nem ismeri a XIX. századi legeltetési szabályokat. Ezekben a legelőterületek (puszták) mindenkor legjobb állapotának megőrzése érdekében részletesen szabályozták a kihajtás, behajtás és hasznosítás feltételeit. Vajon a puszta megőrzése érdekében lehet-e új, az évszázadokon keresztül jól bevált szabályokhoz képest mást, szigorúbbat alkotni? Vajon a nemzeti parki célnak nem az felel-e meg a legnagyobb mértékben, hogy a puszta, puszta maradjon? Azt pedig csak a legelő állatok tízezreivel együtt lehet fenntartani.

a hegylábi legelőterületeken, a domboldali legelőkön, a folyókat kísérő hullámtéri kaszálókon és egyéb területeken. Fényes bizonyítéka ez annak, hogy a gazdálkodás és a természeti értékörzés nem egymás ellenségei, hanem szövetségesek. Természetesen vannak olyan konfliktus helyzetek, amelyek felnagyításával és általánosítással beállíthatók úgy, hogy a természetvédelem ellehetesíteti a gazdálkodást. Ma már azonban egyrészt léteznek olyan agrár-környezetgazdálkodási támogatási lehetőségek, amelyek segítik a gazdálkodókat. Másrészt pedig, ha a hirtelen kialakult konfliktus helyzetben a hatóság gazdálkodási korlátozást rendel el, akkor azért eseti kártérítés fizethető.

Jelölő fajok Magyarországon

Mint azt már korábban említettük, a jelölő fajok jegyzéke az egész Unióra érvényes és egységes. Természetesen az azokon található fajok és élőhelyek jelentős része nem fordul elő Magyarországon, értelemszerűen azokkal kapcsolatban gyakorlati teendők sincs. A lista nem az egyes országok adottságait, hanem az egész közösség együttes természeti értékeit tükrözi. Magyarország azonban természeti értékei alapján sajátos helyzetben van. A földrajzi Európát a szakemberek még az Unió létrejötte előtt biogeográfiai régiókra osztották fel.

Magyarország az ún. Pannon Biogeográfiai Régióba tartozik, amelyiknek a kiterjedése a többivel összehasonlítva az egyik legkisebb.

A biogeográfiai régiók mindegyikének van sajátos, másutt nem, vagy csak jelentéktelen kiterjedésben létező, rájuk jellemző élővilága. Természetesen vannak olyan fajok, amelyek több régióban is megtalálják életfeltételeiket, de ezek többnyire gyakori, kevésbé specializálódott élőlények. A pannon tájra jellemző

különleges élőhelyek, a Natura 2000 területté nyilvánítással közösségi jelentőségűekké léptek elő. Mivel azonban a Pannon Ökorégió lényegében csak a Kárpát-medencére terjed ki, ezek megőrzése elsődlegesen Magyarország feladata. A Pannon Ökorégió magába foglal ugyan határainkon kívüli területeket is, mint pl. a Partium (a magyar-román határ és Erdély közötti terület), vagy a Szlovák Kárpátok vonulata alatti területeinek egy része, leginkább a mi feladatunk az ökorégióra jellemző természeti értékek megőrzése.

A pillisi lenti az egész világon csak Magyarországon él

Természeti értékeink gazdagsága

Magyarországon miniszteri rendelettel védetté nyilvánított állatfajok száma 1168, a növényeké pedig 733. Ez a szám lényegesen nagyobb, mint a Natura 2000 területek kijelölésének alapjául szolgáló fajok és élőhelyek száma.

Magyarországon 37 növényfaj, 53 ízeltlábú állat, 9 puhatestű (csiga-kagyló), 24 halfaj, 5 kételtű, 2 hüllő, 78 fészkelő és 13 vonuló madár-, illetve 18 emlősfaj tartozik a Natura 2000 fajok (jelölő fajok) közé. A listát tovább gazdagítja 47 közösségi jelentőségű élőhely, melyekre szintén ki kellett jelölni a Natura 2000 területeket.

A pákosí vipera a legveszélyeztetettebb gerinces állatunk

Foto: Horváth László

Számos olyan növény- és állatfaj található a Natura 2000 jelölő fajok között, amely akár lehetne Magyarország címerállata, vagy címernövénye is, hiszen vagy csak nálunk él, vagy állományának jelentős része a Kárpát-medencében található.

Miért ennyi Natura 2000 területet jelöltek ki Magyarországon?

A Natura 2000 területek kijelölése az Unió tagállamai számára kötelező volt, míg a később csatlakozóknak belépési feltétel. Ez a kötelezettség abból adódik, hogy az Unióba felvételüket kérő tagállamoknak a felkészülés során át kell venniük az Unió jogrendjét. Az Európai Unióban két irányelv határozza meg a Natura 2000 területek kijelölési kötelezettségét: a **vadon élő madarak védelméről** szóló 79/409/EGK irányelv, amit 1979-ben fogadtak el, és a **természetes élőhelyek, a vadon élő állatok és növények védelméről** szóló 92/43/EGK irányelv, ami viszont 1992-ből származik. Mindkét irányelv arról rendelkezik, hogy annak mellékleteiben felsorolt fajok, illetve élőhelyek megőrzésére olyan területeket kell kijelölnie a tagállamoknak, amelyeken gondoskodnak azok fennmaradásáról. Ezek a területek együttes nevükön a Natura 2000 területek.

Gyakran elhangzik az a kritika a hazai kijelöléssel kapcsolatban, hogy túl sok a Natura 2000 terület, az ország területének kerekén 21%-a.

A valóságban azonban ez se nem sok, se nem kevés. A két irányelv mellékletein lévő fajok és élőhelyek közül Magyarországon előfordulók száma tulajdonképpen automatikusan meghatározta a hálózat kiterjedését. Számos faj, illetve élőhely vonatkozásában a Bizottság a felterjesztett javaslatot csak részben fogadta el, és további területek kijelölésére kötelezte Magyarországot. Natura 2000 területeink teljes kiterjedése kerekén 20 000 km². Az Unióban a csatlakozásunk előtti 15 tagállam közül, mindössze Belgiumban, Dániában, Írországban, Hollandiában, Luxemburgban és Ausztriában kisebb a Natura 2000 területek hektárban számolt kiterjedése, mint Magyarországon. Ez az egyes országok kisebb területének arányában a miénkhez hasonló, vagy akár azt messze meghaladó arányú kiterjedést jelent, hiszen pl. Belgiumban az ország területének 19%-a, Hollandiában 32%-a, Dániában pedig 35%-a Natura 2000 terület. E számok ismeretében jól látható, hogy a magyarországi terület-kijelölés minden tekintetben az Unió átlaga körül mozog, de a kijelölt területek számában – amely nálunk kerekén 520 – jócs-

kán elmaradunk az EU-15-ök átlagától, amely országokként 1250 terület. Természetesen ezekből a számokból az is következik, hogy az EU 15 tagállamában sok kicsi, míg nálunk jóval kevesebb, de nagyobb kiterjedésű területet lehetett és kellett kijelölni.

Kötelezettségek a kijelölés után

A területek kijelölése után az egyes tagállamoknak számos kötelezettsége van. Az egyik legfontosabb, hogy be kell építeniük jogrendjükbe a Natura 2000 területek fenntartása, megőrzése érdekében azokat a szabályokat, amelyek hosszú távon is képesek biztosítani ezt a célt.

A Natura 2000 területeket nemcsak fenn kell tartani, de gondoskodni kell arról is, hogy a természetvédelmi szervek folyamatosan figyelemmel kísérjék, monitorozzák azok állapotát. Ez a tevékenység a fajok és élőhelyek vonatkozásában Magyarországon a Nemzeti Biodiverzitás Monitoring Rendszerben már az Unióba történő belépés előtt, attól függetlenül kidolgozott és bevezetett szabványok szerint folyt. **A monitorozás olyan tevékenység, amely azonos feltételek mellett éveken keresztül folyamatosan rögzíti kiválasztott mintaterületeken az egyes fajok állapotát, illetve azok változásait.**

Hazánkban a rendszer működését a természet védelméről szóló 1996. évi LIII. törvény írja elő. Magyarországon a monitorozási tevékenységben a nemzeti park igazgatóságok szakemberei mellett civil szervezetek, egyetemek, kutatóintézetek munkatársai vesznek részt. Az általuk gyűjtött adatok pedig a Természetvédelmi Információs Rendszerbe kerülnek. Ez térinformatikai alapú, azaz minden élőlényre vonatkozó adat pontos helye láthatóvá válik benne és egyúttal más rendszerekből származtatott információk segítségével az adott terület gazdálkodására, infrastruktúrájára, vonalas létesítményeire vonatkozó információk is megjeleníthetők.

Ennek a rendszernek kell a teljes kiépülés és adatokkal történő feltöltése után, információkat szolgáltatnia a Bizottság számára készülő jelentésekhez is.

Hogyan segíti az Unió Magyarország természeti értékeinek megőrzését?

LIFE Projektek

Az Unió költségvetésében igen nagy összegű támogatás áll a tagállamok rendelkezésére, hogy természeti értékeiket megőrizzék. Erre a forrásra szabad versenyben pályáznak az

állami és civil szervezetek, melyek pályázatairól az Unió Bizottsága dönt, azaz Brüsszelben kerülnek elbírálásra a benyújtott pályázatok, és a nyertesek is onnan kapják a megvalósításhoz szükséges forrásokat. A LIFE majd újabban az ún. LIFE+ pályázati rendszer elsődleges célja a Natura 2000 területek és jelölő fajok érdekében megvalósítandó intézkedések támogatása. Magyarország a 2000-es évek elején kidolgozott pályázati stratégiának/tervnek köszönhetően különösen sikeres pályázó. A LIFE és a LIFE+ forrásoknak köszönhetően sok milliárd forint jutott olyan gyakorlati természetvédelmi programokra, amelyek pl. a parlagi sas, kerecsensólyom, tűzok, rákosi vipera, tartós szegfű, mocsári angyalgöyökér, kék vércse stb. fajok védelmét támogatták. E pályázatok nélkül aligha lehetett volna abban reménykedni, hogy ekkora összeget tud a magyar költségvetés ezekre a célokra fordítani.

Operatív programok

2007-2013 közötti uniós költségvetési ciklusban már Magyarország is számíthatott arra, hogy igen jelentős fejlesztési célú forrásokhoz jut. Ezeket a forrásokat a különböző operatív programokból lehetett, illetve lehet elnyerni. Magyarországon a természetvédelmi célú fejlesztéseket a Környezet és Energia Operatív Programból finanszírozták. Az előzetesen megtervezett beavatkozások – élőhelyrekonstrukciók,

madarakra veszélyes elektromos szabad légvezetékek tartóoszlopainak szigetelése, arborétumok felújítása, barlangok rekonstrukciója – újabb jelentős forrásokat biztosítottak a Natura 2000 területek állapotának javítására, veszélyeztetett fajainak megőrzésére.

Gazdálkodók és a Natura 2000 területek

A Natura 2000 területek létesítésének és fenntartásának módszere alapvetően eltér a védett természeti területekétől. Míg utóbbinál a legjelentősebb területek, pl. nemzeti parkok esetében kevés kivételtől eltekintve indokolt az állami tulajdonlás és a nemzeti park igazgatóság által történő kezelés, illetve a nem állami tulajdonban lévők esetében a jogszabályi korlátozásokkal történik a természeti értékekörzés, addig a Natura 2000 területeken semmiképpen sem lehet cél a területek állami tulajdonba vétele. Ezt egyébként semmi sem indokolná, hiszen az utóbbi évszázad gazdálkodása járult hozzá az értékek fennmaradásához. Sokkal inkább az a cél, hogy a jelenlegi sokszínű tulajdonviszonyok fennmaradjanak, és akik eddig megőrizték a természeti értékeket, azok legyenek ennek a feladatnak a jövőbeni megvalósítói és a támogatások kedvezményezettjei is.

A fokozottan védett parlagi sas állományra a legnagyobb veszélyt az illegális mérgezésnek jelentik.

Magyarországon a Natura 2000 területek jelentős része magántulajdonban van, és azokon különböző mezőgazdasági tevékenység folyik. Ez elsősorban abból adódik, hogy hazánkban a termőföld 80%-a magántulajdonban van, a kijelölés pedig a tulajdoni viszonyoktól függetlenül, kizárólag a természeti értékek alapján történt.

A Natura 2000 hálózat lozikájából következik, hogy azok fenntartása érdekében szükséges intézkedésekkel együtt jár a gazdálkodók támogatása is.

A szántóföldi gazdálkodást folytatók számára a Natura 2000 területtel nyilvántartás érdemben nem befolyásolja tevékenységüket, annál is inkább, mivel az ilyen területek legtöbbször a vonuló madártömegek számára alkalmas táplálkozó területként kerültek bele a hálózatba. Természetesen előfordul, hogy a szántóföldi kultúrában olyan fajok telepednek meg, mint pl. a fokozottan védett tűzok, amelynek sikeres költése csak jelentős korlátozás mellett biztosítható. Ennek a problémának a kezelésére azonban a jellemzően tűzokos területeken a gazdálkodók bejelentkezhetnek az agrár-környezetgazdálkodási program ún. tűzok élőhely-fejlesztési célprogramba, amely jelentős többlettámogatást biztosít az érintett területeken tevékenykedőknek az előre meghatározott korlátozások vállalásának ellentételezéseként.

Lehetnek azonban olyan esetek, amikor akár a tűzok, akár pl. a hamvas rétiheja – mindkettő Natura 2000 jelölő faj – „váratlanul” telepedik meg, és gyorsan kell fogatosítani a védelme érdekében szükséges intézkedéseket. Ilyen esetben **az egyedi hatósági korlátozással együtt jár a természetvédelmi kártalanítás lehetősége is.**

A Natura 2000 hálózathoz tartozó gyepterületeken gazdálkodók a meghatározott földhasználati előírások ellentételezéseként rendszerben foglaltak szerint kaphatnak támogatást, amelyet az eddigi tapasztalatok alapján a földhasználók szívesen fogadnak és annak mértéke számukra is elfogadható. Emellett önkéntes alapon csatlakozhatnak a „gyepgazdálkodás élőhely-fejlesztési intézkedésekkel” című agrár-környezetgazdálkodási célprogramhoz is, ami további többlet kifizetést jelent számukra.

A Natura 2000 erdőterülettel rendelkező magán erdőgazdálkodók támogatása sokáig váratott magára. A 2012-13. gazdálkodási évben bevezetésre került az a támogatási rendszer, ami kompenzálja a gazdálkodási korlátozások miatt kieső bevételt, illetve a többlet költségeket. Az állami tulajdonú erdészeti részvénytársaságok viszont az Uniós szabályok szerint ilyen támogatást sajnos nem kaphatnak.

SZÁNTÓK KEZELÉSE

Talán első hallásra csodálkozást vált ki, hogy miért kerültek szántóterületek az Európai Ökológiai Hálózatba (Natura 2000 területek), hiszen ezek szinte kizárólag olyan területek, amelyeket manapság nagy teljesítményű traktorokkal szántanak, vegyszereznek és a termés betakarítása, a terület felszántása után „pusztasággá” válnak.

Magyarország területének több mint fele szántó, amelyen sokféle növényt termesztünk, a legnagyobb kiterjedésben azonban búzát, kukoricát és napraforgót. Az utóbbi időben növekedett a repce vetésterülete.

Lehet, hogy ezeken a területeken nehéz elképzelni bármiféle természetes állapotot, ennek ellenére számos természeti érték megtalálható a szántókon. Egy felszántott terület is a táj, az élőhely része marad, ahol a különböző fajok megpróbálnak tovább élni (ha számukra kedvezőek a változások), illetve eltűnnek (ha azok kedvezőtlenek). A Natura 2000 területek kijelölésének az is a célja, hogy azoknak a fajoknak a túlélését is segítse, amelyek számára akarva-akaratlanul kedvező, ámde sokszor mégis veszélyes életkörülményeket teremtettünk. Akár úgy is fogalmazhatunk, hogy egyes térségekben a megtelepedő fajok együttesen jelzik a környezetbarát gazdálkodást is.

A fehér gólyák felszedik a traktor által kiforgatott pajókat

Mégis mi indokolta akkor, hogy szántó-területek is bekerültek a Natura 2000 hálózatba?

Ennek több oka is van:

- A területkijelölésnél fontos szempont és az egész Unió szintjén általánosan alkalmazott gyakorlat, hogy egy-egy terület lehetőleg összefüggő, térben jól elhatárolható legyen, azaz ne legyenek benne olyan zárványok, amelyek kimaradtak. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy például egy nagyobb gyepterület közepén lévő szántót is Natura 2000 területté kellett jelölni a terület egysége érdekében.
- A különleges madárvédelmi területek között olyanok is vannak, amelyek a gyakran tömegesen vonuló madaraknak biztosítanak táplálkozóterületeket. Ezek akár kifejezetten jó minőségű szántók is lehetnek. Ilyenek pl. a **Hajdúsági Lőszháton** kijelölt területek, amelyek elsősorban a kukorica learatása után az elhullott szemeket fogyasztó **darvak** védelme érdekében kerültek a hálózatba. De lehetnek olyan területek is, amelyeken a vonuló **vadlúd** tömegek keresik táplálékukat.
- Rendszeresen **fészkelő helyként** használják ritka, fokozottan védett madárfajok, pl. **túzok**, **hamvas rétihéja**, **széki**

csér, **régi fülesbagoly** az adott szántóterületet, de lehet a kijelölés oka az is, hogy a szántóföldön **túzok** dűrgőterület található. Az ilyen területek legtöbbször lucerna, vagy vörös here táblák, de gyakran kalászos, vagy kapás növénykultúrában is megtelepedhetnek ezek a madárfajok.

Daru táplálkozóterületek

Ezek általában a kukoricatárlókon alakulnak ki, elsősorban a Tiszántúlon. A földhasználóknak nincs külön tennivalójuk a táplálkozóterületek kialakítása és fenntartása érdekében, mivel az adott térségben hatalmas területen folytatnak nagyüzemi kukoricatermelést, ezért a darvak számára szinte korlátlan kiterjedésű terület áll rendelkezésre. Ennek köszönhetően mindig találnak a vonuló darvak megfelelő mennyiségű táplálékot. Ehhez azonban az is szükséges, hogy a **tarlóhántást ne közvetlenül a betakarítás után kezdjék meg, hanem csak néhány héttel később**. Az utóbbi egy-két évtizedben a korábban olyannyira félték darvak kezdik megszokni a területen gazdálkodó embert és különösen a közlekedési eszközöket, ezért a területek zavartalanságának biztosítása a legtöbb esetben nem igényel érdemi intézkedést. A célirányos – a táplálkozó madarakra irányuló – zavarásra azonban érzékenyek.

Néhány esetben gondot okozott, hogy tavasszal az átvonuló darvak az elvetett kukoricát kiforgatták a

A vonuló vadlúdtömegek gyakran táplálkoznak a vetéseken

földből. Ilyen esetben a terület őrzésével, madarak távoltartásával biztosítható a vetés megőrzése.

Vadludak táplálkozóhelyei

Elsősorban a hagyományos – nagyobb vizeinken kialakuló – éjszakázó helyek közelében lévő vetésekre, összefoglalva a kukorica tarlókra járhatnak ki a ludak táplálkozni. Gazdálkodók véleménye szerint a vetés csipegetésével még a tömegesen megjelenő ludak sem okoznak érdemi gazdasági veszteséget. Valós problémát jelenthet azonban az, amikor a fagyott talajfelszín megolvad és azon a ludak nagy tömegben tartózkodnak. Ilyenkor ugyanis előfordulhat, hogy kitépik, illetve kitaposák a vetést. Ugyanakkor a ludak nitrogéndús ürülékükkel, amely gyorsan beszívódik a nedves talajba, jelentős mértékű tápanyag utánpótlást végeznek.

Túzok

Széles körben ismert, hogy a hazai tűzokálfennsík nagyobb része lucerna, vörös here, esetleg repce, illetve gabonátáblában fészkel. A legtöbb problémát a lucernában fészkelők okozzák, mivel a májusi első kaszálás éppen egybeesik a fészkelési időszakkal.

A fészkek pontos helyének felderítése rendkívül nehézkes és – a fészkek fennmaradása szempontjából – kockázatos is, ezért ez nem jelent megoldást. A legtöbb esetben a gazdálkodó a fészkekről csak akkor szerez tudomást, amikor a kotló tojó a kaszálást végző traktor elől közvetlen közelről felrepül. A fészkekről felugró tyúk azonban sokszor túlságosan késői jelzés, ezért már nem lehetséges megfelelően nagy kiterjedésű, a fészket magában foglaló, kaszálatlan foltot visszahagyni.

Aratáskor talált, körbekaszált tűzokfészkekcalnak, ha túl kis területet hagynak vissza, az nem biztosítja a költés sikerét

A túlságosan körülkaszált fészekre a tojó csak ritkán tér vissza, illetve abban a tojásokat a ragadozók is könnyen felfedezik. Ilyen esetben mindenképpen sürgősen értesíteni kell a területileg illetékes természetvédelmi őrt. Azokban a táblákban, amelyekben rendszeresen megtelepedik a tűzok, a tavaszi kaszálást nem szabad elvégezni.

A tűzokos táblákban június 15-e előtt, Hortobágy, Dunavölgyi-sík és Homokhátság Magas Természeti Értékű Területeken (MTÉT)

pedig csak június 30-a után kezdődhet a kaszálás. Nagyobb táblák esetén a területileg illetékes természetvédelmi őrral történő egyeztetés alapján a tűzok fészkelő helyektől távolabbi részekben esetleg már június 1-től is megkezdhető a kaszálás.

Fontos azonban annak hangsúlyozása, hogy a jelentősebb tűzok fészkelőhelyek döntő többsége védett természeti területen található, azaz a Natura 2000 területek ki- hirdetése előtt is ugyanezek a szabályok vonatkoztak rájuk.

Hamvas rétihéja, réti fülesbagoly

A hamvas rétihéja jelenlétének megállapítása a tűzokhoz képest egyszerűbb feladat. A madarak mozgása ugyanis elárulja a fészek helyét. Hazai viszonyok között a legtöbb fészkek őszi búzában található, néha azonban tritikálében és lucernában is megtelepednek. Amennyiben az adott tábla aratásra (kaszálásra) kerül, a fészekhez való odamenés nélkül, annak feltételezett körzetét, egy 50x50 méteres (negyed hektár!) területet négy karóval ki kell jelölni, mint a betakarítás alól kihagyandó területet.

Gyakran előfordul, hogy a már tolasodó fiókákat egészen közelről a kombájnról veszik észre, és már nem lehetséges megfelelő méretű védőzónát visszahagyni. Ilyen esetekben a fiókák felnevelkedését a fészek szalmabálákkal történő elkerítésével lehet biztosítani. Célszerű ilyenkor minimálisan egy 25x25 m területet közvetlenül egymáshoz érő bálákkal, falszerűen körülkeríteni.

Hasonló a helyzet a réti fülesbagollyal is, amelyik ugyan nappal is aktív lehet, mégis nagy valószínűséggel csak a kaszáló traktoros, vagy a kombájn vezetője észleli a fiókákat. Ebben az esetben is a bálákkal történő körülkerítés lehet a megoldás, illetve villanypásztorral történő körbekerítés is biztosíthatja a ragadozók távoltartását.

Székicsér

A korábban a szikes pusztákról ismert, földön, telepesen fészkelő madár az utóbbi két évtizedben egyre gyakrabban telepszik meg napraforgó-, kukorica-, és tökföldeken, vízjárta kiritkult gabonátáblákban.

Azokon a helyeken ahol évek óta ismételtén költ, már a gazdálkodók is ismerik, és jelzik a természetvédelmi szakszemélyzet számára. Az új helyen történő megtelepedését általában azonban csak a természetvédelmi őrk, vagy madarászok észlelik. A fészkek környékén végzett bármilyen gépi művelés (különösen a sorközapolás) a tojások, vagy a fiókák biztos pusztulását eredményezheti, ugyanakkor minimális kíméleti terület kijelölésével biztosítható azok sikeres kirepülése.

Partimadarak

Viszonylag új jelenség, hogy a hazai fészkelő parti madarak egy része – bibic, nagy goda, piros lábú cankó – szántóföldön fészkel.

A bibic nem csak a belvizes foltok közelében költ, hanem gyakran a száraz kukorica, vagy gabona táblák nyílt talajfelszínét választja fészkelő helyül, és esetenként egy-egy számukra alkalmas táblában akár fel-tucatnyi pár is megtelepedhet.

A nagy goda és a piros lábú cankó a belvizes, vízállásos részeket kedveli. Ezeknek a fajoknak a jelenlétét a gazdálkodók a legritkább esetben

A bűbics fészke a szántóföldön alig vehető észre

észlelik, ugyanakkor a nagyobb számú bűbicsfészkek, illetve a fokozottan védett nagy goda és a piros lábú cankó megtelepedése esetén, azok megőrzése érdekében intézkedni kell. Utóbbi esetben a természetvédelmi hatóságtól kérni kell a területhasználatra vonatkozó korlátozás elrendelését, amelynek ellentételezéseként kártalanítás jár a gazdálkodónak.

Az Európai Unió közösségi agrárpolitikájának környezeti teljesítményét biztosító ún. kölcsönös megfeleltetés rendszerében a gazdálkodóknak a jelenlegi szabályozás keretében is kötelező gondoskodni a „vadon élő madárfajok”, továbbá „a természetes élőhelyek, valamint a vadon élő állatok és növények védelméről”, melyet a továbbiakban a végrehajtás szintjén is erősíteni szükséges.

Vadgazdálkodók kötelezettségei

A róka és a dalmányos varjú állományok folyamatos szabályozása szükséges, a vaddisznót pedig a lehető legnagyobb mértékben vissza kell szorítani.

Gazdálkodók részéről betartandó szabályok

- Kizárólag vadriasztó láncsal felszerelt traktorral szabad kaszálni.
- A kaszálást „kiszorító madárbarát” módon, a tábla belsejétől kezdve, kifelé haladva kell elvégezni és bűvósávokat kell visszahagyni.

- A fent említett fajok észlelése esetén értesíteni kell a területileg illetékes természetvédelmi őrt vagy a területen madárvédelmi tevékenységet folytató civil szervezet képviselőjét.

Lehetőségek a gazdálkodók számára

Amennyiben a fenti madárfajok bármelyike megtelepszik egy területen az illetékes természetvédelmi őr segítségével meg kell vizsgálni a lehetséges veszélyeztető tényezőket. Amennyiben szükséges, meg kell határozni azt a területet, amelyen gazdálkodási korlátozást kell elrendelni. Erre kizárólag a természetvédelmi hatóság jogosult a fokozottan védett növény-, illetve állatfajok élőhelyén és élőhelye körüli korlátozás elrendelésének részletes szabályairól szóló 12/2005. (VI. 17.) KvVM rendelet alapján. A korlátozó hatósági határozat alapján, de kizárólag ennek birtokában, a termé-

szet védelmét szolgáló egyes támogatásokra, valamint kártalanításra vonatkozó részletes szabályokról szóló 276/2004. (X.8.) Kormányrendelet alapján, a **gazdálkodó kártérítésre jogosult**. Nagyon fontos azonban az, hogy kártérítési kifizetésre csak hatósági határozat alapján nyílik lehetőség, ezért annak elrendelését minden esetben kérni kell.

Agrár-környezet-gazdálkodási program

A környezettudatos gazdálkodás és a fenntartható mezőgazdasági gyakorlat kialakítását célzó agrár-környezetgazdálkodás jogcímén igényelhető támogatások körét a 61/2009. (V.14.) FVM rendelet határozza meg. Azok igénybevétele önkéntes, de a Natura 2000 területeken gazdálkodók számára ajánlott, melyet a támogatás igénylések elbírálásának szempontrendszere is alátámaszt.

Az ilyen szíves szántókon egyre gyakrabban fészkelnek a parti madarak

A horizontális támogatások hazánk területének bármely részén igénybe vehetők, ha az adott terület a Mezőgazdasági Parcella Azonosító Rendszer (MEPAR) tematikus fedvényén támogatható területként van feltüntetve.

A zonális programokban csak akkor tud részt venni a gazdálkodó, ha az általa a programba bevenni kívánt terület vagy valamely Magas Természeti Értékű Területen belül fekszik,

vagy a MEPAR-ban olyan fizikai blokkban helyezkedik el, amelyre az adott célprogram igényelhető. Ez a tény a www.mepar.hu honlapon, mind az érintett terület helyrajzi számának, mind a fizikai blokk azonosítószámának a megadásával is ellenőrizhető.

A különböző célprogramokat, és az azokra a 2009-14 közötti AKG ciklusra kifizethető összegeket az alábbi táblázat mutatja be:

Támogatási rendszer	Célprogram	Támogatás euró/ha
Horizontális	Integrált szántóföldi növénytermesztés	155-231
	Tanyás gazdálkodás	184-261
	Ökológiai szántóföldi növénytermesztés	203-485
Zonális	Szántóföldi növénytermesztés tűzok élőhelyfejlesztési előírásokkal	303-310
	Szántóföldi növénytermesztés vadlúd- és daruvédelmi előírásokkal	173
	Szántóföldi növénytermesztés madár- és apróvad élőhely-fejlesztési előírásokkal	220
	Szántóföldi növénytermesztés kék vércse élőhely-fejlesztési előírásokkal	233-267
	Vízérózió elleni	211
	Szélérózió elleni	213

Az előírások betartását a Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Hivatal ellenőrei az adott területen illetékes természetvédelmi szakemberek közreműködésével ellenőrzik.

Mind a gazdálkodóknak, mind a természetvédőknek az az érdeke, hogy ez a támogatási rendszer a következő, 2014 utáni időszakban is fennmaradjon.

LEGELTETÉS

Magyarország területének jelentős része a növényvilág kutatásával foglalkozó tudósok besorolása alapján az ún. erdőössztyepp zónába tartozik, ami azt jelenti, hogy a klíma és a talajadottságok miatt már az ember megjelenése előtt is voltak itt nagy kiterjedésű füves területek. Ma az ország területének 12%-a, kéreken 1,1 millió hektár a gyepterület, amelyek között találunk eredeti „ősgyepet” (elsősorban a szikes, homoki, illetve sziklagyepet), az erdők kiirtásával létrehozott ún. irtásrétet és mesterségesen létrehozott „vetett”, vagy „intenzív” gyepet is. E területek adottságai, termőképessége nagyon széles határok között mozog, ami természetesen a használatukat is meghatározza. A hatalmas fűhozamot termelő láprétek, vagy az alig termő homoki, illetve sziki legelők mindegyike országos szinten jelentős kiterjedésű. A fűhozamot a termőhelyi adottságokon kívül az időjárás is rendkívüli mértékben befolyásolja. Egyes években az aszály miatt alig

van termés, más évben pedig a bő termés sem takarítható be, mert áll a víz a területen.

A legeltető állattartással foglalkozó népek a Kárpát-medencében évezredek óta keresztül használták ezeket a területeket. Ezzel a tevékenységükkel, alapvetően meghatározták a térség természeti képét, az itt élő növény- és állatvilágot. Sajnos ez a tájhasználati forma az utóbbi három évtizedben folyamatosan visszaszorult. Napjainkban a szarvasmarha állomány már csak 43%-a az 1990. évének, míg juhállományunk ugyanezen időszak alatt 63%-ra zsugorodott.

A külterjes gazdálkodás külön intézkedések nélkül is megőrizte a természeti értékeket

Fény: Harkany László

Általában elmondhatjuk, hogy a szélsőséges termőhelyű „ősgyepek” kivételével minden gyeptípus fennmaradása az állandó és rendszeres emberi beavatkozásokon múlik.

Az ország bármely térségében találhatunk nagy kiterjedésű, korábban legeltetéssel, vagy kaszálással hasznosított gyepterületeket, melyeket mára már foltokban, vagy egybefüggően fás növényzet lepett el. A hegyvidéki ún. irtásréteken a folyamat – általában tüskés – bokrok megtelepedésével indul, majd a szomszédos erdőterületekről kiindulva a fák évről évre kisebb területre szorítják vissza a gyepeket. A szárazabb alföldi gyepek esetében kezelés hiányában a kétszikű gyomnövények, illetve a cserjék veszik át a füvek helyét, a cserjések később erdővé alakulnak. Az alföldi üde gyepek esetében ott ahol nem hasznosítják azokat, leggyakrabban rekettyefűz bozóttá alakulnak. A Tisza hullámtérének egykori falusi legelői mára szinte teljesen eltűntek, helyükön gyalogakác tenger alakult ki, amely hazai fűz és nyár fajok, valamint a

tájjidegen zöld juhar, amerikai kőris betelepítésével lassan alakul át erdővé. Mára már az ősgyepjeinket is egyre inkább fenyegetik az idegenből behurcolt, agresszívan terjedő özönfajok (gyalogakác, selyemkóró, bálványfa, akác), amelyek irtása ma a természetvédelmi kezelés egyik legfontosabb céljává vált.

A gyepterületek kiterjedése a természetes beerdősülés mellett az ember által vezérelt folyamatok miatt is csökkent az elmúlt évtizedekben. A mezőgazdasági művelés egyre intenzívebbé válása és az erdőtelepítések is nagymértékben hozzájárultak a gyepek – főleg a természetvédelmi oltalom alatt nem álló, hasznosítatlan füves területek – kiterjedésének jelentős csökkenéséhez. Ebben a folyamatban az agrárágazatba áramló támogatások is jelentős hatást gyakoroltak, egyrészt az erőltetett szántóföldi művelésben tartás, illetve a gyepek feltörése, másrészt a mezőgazdasági területek erdősítésének támogatásával. A közelmúlt hibás agrárpolitikája következtében (szántó- és gyepterületek eltérő támogatási

A legelő állatállomány (marha, ló, juh) állategységben összesített számának és a gyepterület kiterjedésének alakulása 1943-tól napjainkig.

lehetőségei, a legeltetési állattartás gazdaságosságának romlása, a növénytermesztés termékeinek folyamatos áremelkedése) a gyepterületek gazdasági értéke sajnálatosan lecsökkent. Legújabbban azonban a rétekre megszerezhető támogatás miatt a gyepek iránti érdeklődés jelentősen megemelkedett, ugyanakkor ez még nem járt együtt a legelő állatok számának lényeges növekedésével.

Azt is fontos megemlíteni, hogy mára lassan feledésbe merül a legeltetési állattartás mikéntje, ahogyan az ilyen típusú gazdálkodással kapcsolatos ismeretekkel rendelkezők köre is egyre kisebb.

A helyzet annyira drámai, hogy már a Magyarországra jellemző ún. nyílt legelő táj fennmaradása került veszélybe. A nyílt legelő tájhoz és annak különböző mozaikjaihoz rend-

kívül gazdag élővilág kapcsolódott a múltban és a jelenben is. Számos fajnak ezek a területek biztosítják egyedüli élőhelyeit az egész Európai Unió területén.

Széles körben elterjedt tévhit az, hogy a természeti értékörzés és a mezőgazdasági termelés egymással ellenérdekltségben lévő tevékenységek.

A valóságban éppen fordítva van. A nyílt legelő tájra jellemző – évszázadok óta folytatott – gazdálkodásnak köszönhető a természetvédelmi szempontból legértékesebb fajok, pl. tűzok, parlagi sas, kerecsensólyom fennmaradása. Amennyiben ezeknek a területeknek a hasznosítása megszűnik, vagy átalakul, ezek a természeti kincseink is elvesznek. Magyarország alapvető érdeke, hogy a legeltető állattenyésztés

A legelő állatok sok más élőlény életfeltételét is biztosítják

A piroslábú cankó fészékét a legelő állatok nem veszélyeztetik

korábbi mértéke visszaálljon legalább az 1990-es szintre, termékeinkkel visszakérüljünk egykori piacainkra, illetve újakat szerezzünk meg. Egy ilyen folyamatiak kedvező hatása lenne a foglalkoztatásra, a nemzeti össztermék növekedésére és biztosítaná a természeti értékek fennmaradását is. Eközben jelentősen növelné az élelmiszerbiztonságot, illetve nagy értékű, exportképes alapanyagok, termékek sorát lehetne felélesztésével előállítani.

Legelőink legfontosabb természeti értékei

Az alföldi nagy kiterjedésű, sokszor szikes, vizes legelők élővilága közismerten rendkívül gazdag. A Natura 2000 területeken lévő legelők leginkább szem elé kerülő természeti értékei általában a madarak.

A Natura 2000 jelölő fajok közül megtalálhatjuk ezeken a kék vércse, kerecsensólyom, kígyászólyv, kis őrgébics, pajzsoscankó, piroslábú cankó, szalakóta, széki csér, ugar-tyúk, tűzok egyedeit. A legelő állatok és a területen táplálkozó, vagy fészkelő madarak általában harmóniában élnek egymás mellett. A legelő állatok, amennyiben saját szokásaik szerint nyugodtan haladva legelnek, nem tesznek kárt a földön fészkelő madarak tojásaiban, fiókáiban.

A földön fészkelő fajok a legelőn rakják le tojásaikat, ott nevelik fel fészek-nyó fiókáikat. A kék vércse, a szalakóta és a kis őrgébics a legelő területén lévő szárnyékerdők, fasorok tipikus fészkelői. A legelők madarai több évszázada, sőt évezrede együtt élnek háziállatainkkal. A földön fészkelő madarak „túlélési stratégiája” jelentősen eltér a fán, erdőben stb. helyen megtelepedőktől. A földön fészkelő madarak tojásai gyakran tönkremennek. Egy nagyobb zivatarban elúsznak, a táplálék után kutató sün, róka, borz és legújabb-
ban elsősorban a vaddisznó pusztítja azokat, de akár egy csupasz csiga, vagy egy éticsiga is okozhatja a költés megghiúsulását azáltal, hogy „megmássza” a tojásokat, vagy a fiókákat, amelyek a nyálkás váladékuktól össze-
ragadhatnak, és a szülők elhagyják a fészket. A földön fészkelők ezekre úgy reagálnak, hogy a legtöbb faj fiókái fészek-
hagyók, és el tudják vezetni őket veszély esetén, illetve a tojások, fiókák elpusztulása esetén nagyon gyorsan pótköltésbe kezdenek.

A legelők hasznosítása, kezelése

A legelők hasznosítását alapvetően meghatározzák azok természeti adottságai, de a legelő állatok is jelentős mértékben alakítják annak szerkezetét. A hazai füves élőhelyeknek már az ember megjelenése előtt is megvolt a maguk nagytestű füvő állatvilága, amelyben a ló- és a szarvasmarhafélék játszották a főszerepet, ezért általánosságban természetvédelmi szempontból ezek háziállat leszármazottait tekinthetjük a legeltetés hasznosítás ideális alanyainak. Napjainkban a szarvasmarhával, bivallyal, lóval és juhokkal történő legeltetés az általános. A libával, sertéssel, számmárral történő legeltetés szinte teljesen megszűnt, a kecskével történő hasz-

nosítás pedig jelentősen visszaszorult, bár legújabbán kismértékű állomány-növekedés tapasztalható.

A szarvasmarhával, bivallyal történő legeltetés elsősorban a magasabb füvet termő – nedves, vizes, gyakran zsombékos – területeken történik. Ez a két állat hosszú nyelvvel a magas füvet könnyedén képes letépni. Ennek köszönhetően viszont a lelegelt terület nem lesz egyenletes. A visszamaradt kisebb nagyobb növényfoltok sok madár számára kínálnak fészkelési lehetőséget. A visszamaradt fűcsomókban előszeretettel építi fészket pl. a piroslábú cankó.

A nagyobb folyóinkat kísérő hullámtéri legelők elsődleges hasznosítása is a szarvasmarhával történő legeltetés volt. Sajnos manapság

Sűrűke marhákkal még a gyalogakác is visszaszorítható

azt látjuk, hogy ezek helyén egyre gyakrabban áthatolhatatlannak tűnő **gyalogakác tenger** verődött fel. Ez – a nagyvízi meder átjárhatóságának csökkenése miatt – növeli az árvízi kockázatot, ellehetleníti értékes fajok megtelepedését és komoly kiesést is jelent a magyar agártermelésben.

A hajdani marhalegelők újrahasznosítása mind természetvédelmi, mind gazdasági szempontból kiemelten kezelendő kérdés. **Nem a legelő állatoktól kell félni a legelők természeti értékeit, hanem azok hiányától.** Bár a világ számos térségében a túllegeltetés hatalmas problémákat okoz, Magyarországon ennek ellenkezője – az alullegetetés – jelent egyre nagyobb gondot. A bebokrosodó legelők kitisztítása rendkívül költséges, és ha azt nem követi a gyepek folyamatos hasznosítása, akkor

néhány év alatt visszaáll a kiinduló állapot. A magyar szürke marha a gyalogakác, vagy a galagonya fiatal hajtásait visszarágja, az erősebb keményebb szárazakat, törzseket pedig dörgölődésre használja, ezáltal a törzsek alulról felkopaszodnak. Egy ilyen „kezelés” után a megmaradó vastag száraz, törzsek mechanikai úton könnyebben eltávolíthatók.

Bivalyokkal történő legeltetés esetén a legelőket átszelő csatornákat is tisztán lehet tartani. Az erre vonatkozó információk a **Csatornák** fejezetben találhatók. A gyepek közé ékelődött, a vaddisznók számára kitűnő búvóhelyként szolgáló kisebb vizes élőhelyek bivallyal történő legeltetése esetén a zavarást nem kedvelő vaddisznók tartós megtelepedése elkerülhető, és ezáltal a gyepekben keletkező túraskár, illetve a földön fészkelő madarak tojásaitan okozott kár minimalizálható.

A bivalyok még a szürke marhánál is jobban hasznosítják a legelőket

A juhok által rövidre rágott fű gazdag élővilágnak ad otthont

Juhokkal általában a szikes és homoki legelőket hasznosították, illetve gyakran a folyókat kísérő töltéseket is. A juhok a marhákkal szemben nem a nyelvükkel, hanem a fogaikkal tépik a fűvet, ennek megfelelően mélyebben legelnek, azaz a juhlegelőn csak nagyon rövid fű marad a nyáj után. Természeti értékeit tekintve egy juhlegelő egészen más állatok számára kínál megtelepedési lehetőséget, pl. a kopár foltokat kedvelő széki lilének, vagy az ugartyúknak. A rövidre rágott fűves területeket kedvelik az ürgék is. Az ilyen gyepeken található kolóniákat sok helyen rendszeresen látogatja a kiemelt természeti értéket képviselő kerecsensólyom és a parlagi sas is, melyeknek egyik legfontosabb táplálékát éppen az ürgék képezik. A juhokkal legeltetett területek közelében található erdőfoltokban kialakuló vetési varjú telepek kínálnak

fészkelési lehetőséget az egyetlen telepesen fészkelő ragadozó madarunknak, a kék vércsének is.

Lóval történő legeltetés a múltban széles körben elterjedt volt, azonban a hazai állomány drasztikus csökkenése miatt az 1990-es évekre szinte teljesen visszaszorult. Manapság ismét növekszik a lóállomány, ezért egyre több helyen visszaállítják a lovak által használt legelőket. Ezek azonban elsősorban a települések szélén vagy azokhoz közel elkerített területek, amelyek a korábban ménesek által rágott gyepek fenntartásában nem játszanak szerepet. A lovak kifejezetten rövidfűves legelőket igényelnek. Összességében a lovak legelő hatása a juhokéhoz hasonló, csak még jobban tömörítik a talajt, és nagymértékben szelektálnak, ezért viszonylag kevesebb ló is hatékonyan tud „rövidre rágni”,

illetve legelőt átalakítani. Ha kényeszerűségből magas növényfajt legelnek, gyakran előfordul, hogy azt csomóstul tépik ki. **A lovak előszeretettel legelnek vízben álló növényeket is. Ezzel rendkívül fontos élőhelyalakító tevékenységet végeznek, mert az így keletkező szabad – növényzetmentes – vizek felett tavasszal számos madárfaj tud repülő rovarokra vadászni. Ilyenek pl. a kék vérese, szerkők stb.**

A Natura 2000 területeken a **szmárral** történő legeltetés is lehetséges, de sajnos a rohamosan csökkenő hazai állomány miatt, ennek már nagyon kicsi a gyakorlati jelentősége.

Kecskékkel régen sokfelé találkozhattunk, ma már csak néhány gazdaság működik, és az ország egyes térségeiben újra kezd teret hódítani az egy-két kecske tartá-

sa, illetve a juhnyájakban tűnnek fel egyedeik. A kecske köztudottan mindent képes lerágni, a nádtetőtől a tüskés bokrokig, a jó minőségű füvektől a kiszáradt legelőig. E tulajdonságuk miatt a kecskéket a múltban sem engedték pl. a fás legelőkre, vagy az olyan területekre, ahol kárt tudtak tenni. Manapság azonban pl. a bebokrosodott legelőkön nagyon fontos szerepük lehetne. A kecske viszonylagos igénytelensége miatt alkalmas lenne arra, hogy a jelentősen leromlott legelőkön visszaszorítsuk vele a fás szárú növényzetet, amelyeket azután már más háziállatokkal is lehetne hasznosítani. Ugyanakkor ki kell emelni azt, hogy mivel a kecske mindent megrág, természeti értékekben gazdag területeken történő legeltetése nem kívánatos.

Elsősorban a Dunántúlon, de az ország más részein is az 1970-es, részben még az 1980-as években a

A mangalica kondák is eltűntek, és velük azok az élőhelyek is, amelyeket fenntartottak.

falvakból a **sértéseket** is naponta kihajtották. Az ilyen csürhéknek, amelyeket a kanász a nap jó részében járatott, majd este behajtott, bizonyos kopár élőhelyek kialakításában, vagy fenntartásában jelentős szerepük volt. Emellett a régmúltban még léteztek kondák is, amelyeket tavasztól őszig a legelőn tartottak. Manapság már szabadon legelő sertéseket sehol sem láthatunk, pedig igen jelentős hatásuk volt az élőhelyek sokféleségének fenntartásában. Szerepüket a vad-disznók semmiképpen sem veszik át, mert azok csak alkalmilag, mindenfajta ellenőrzés nélkül keresik fel a szerény táplálékmennyiséget biztosító legelőket, és túrásukkal hatalmas kárt okoznak. A korábbi gyakorlat szerint a viszonylag kis

területen tartott csürhe ürülékén gazdag rovarvilág alakult ki, amely kedvező táplálkozási lehetőséget kínált számos madárfajnak. A folyamatosan lelegelt kopár területek pedig vonzották a fészkelő madarakat. A fészkelés sikeressége érdekében azonban a disznókkal történő legeltetést a költési időben korlátozni, vagy mellőzni kell, mert az állatok az eléjük kerülő tojásokat, fiókákat is megeszik. Napjainkban tilos a Natura 2000 területeken a sertéssel történő legeltetés.

Célszerű lenne a jövőben megfelelő szabályok mellett újra-éleszteni a sertésekkel folytatott legeltetést és elérni, hogy erre is lehessen EU-s támogatást kapni.

Csürhe – naponta kihajtott disznók – ma már az egész országban talán egy sincs, pedig számos térségben hozzájárulhatna az ott élők biztonságos élelmiszerellátásához

Juhállományunk csökkenése is hozzájárul számos természeti értékünk megfigyeltetéséhez

Néhány évtizede még általános volt – főleg az Alföldön – a **libával** való legeltetés is. A hortobágyi falvak környékén mindenhol voltak libalegelők. Szinte minden házból kihajtottak reggelente a legelőre egy „falka” libát, amely csak ritkán állt 20-nál több állatból. Mivel a libák csőrükkel rendkívül rövidre „rág-ták” a pusztát, ezzel egy speciális élőhely fenntartásához járultak hozzá. A háztáji libatartás mellett voltak azonban nagyüzemi telepek is, ahol sok ezer állatot tartottak. Ezek viszont legelési szokásaik és elsősorban „savas” ürüléktömegük gyepekre gyakorolt kedvezőtlen hatása miatt már komoly károkat okoztak a pusztai legelőkön, ezért ezt a tartási módot – jogosan – betiltották. Ennek újraélesztésére nincs szükség, viszont a háztáji libatartás újrarendezése fontos lenne azokon a területeken, ahol a gyepek között sekély vizű élőhelyek vannak, mivel ezek szigeteken, félszigetein a libák által „Jerágot” gyepekben költenek

az olyan természetvédelmi szempontból igen értékes fajok, mint pl. a széki- és kis lilék, a gulipánok, a gólyatöcsök.

Legelők kezelése

A jelentős állattartási hagyományokkal rendelkező térségekben, pl. Hortobágy, Kiskunság stb., az évszázadok alatt nagyon szigorú legelő fenntartási szabályokat alakítottak ki a gazdák. Tájégségként határozták meg a kihajtás és a behajtás napját, a legelőn tartható állatok fajtáját és számát, a közlekedés rendjét, itatók, kutak karbantartását stb. A Natura 2000-területeken érvényes szabályok ezekhez képest minimális mértékű új előírást tartalmaznak. Ilyenek a madárbarát kaszálási mód alkalmazása és a terület 5%-ának (búvósáv) kaszálatlannul hagyási kötelezettsége. **Ahogy a régi gazdálkodóknak, úgy**

mai utódaiknak is, a természetvédekkel közösen alapvető érdeke a legelők lehető legjobb állapotban tartása.

Régen a legelők karbantartását a pásztorok végezték, akik a pásztort bot végére erősített ún. **aszatoló** késükkel kiszúrták a tuskés, az állatok számára „haszontalan” növényeket. Ezzel megakadályozták, hogy azok magot érleljenek és tovább terjedjenek a legelőn. Manapság villanypásztorokkal körülrakított területen legelnek az állatok, a legtöbbször pásztor nélkül, így a tuskés gyomokat senki sem korlátozza. A mai mezőgazdaságban ezt a problémát az őszi tisztító kaszálással kezelik, amikor a fennmaradt fű mellett a tuskés növényeket is levágják. Sajnos azonban ezzel a módszerrel, nem érvényesül a vegetációs időszakban levágott növények szelekciója, s azok megszórása sem előzhető meg, ezért a tisztító kaszálás csak átmeneti időre biztosítja ezeknek a növényeknek a visszaszorítását. Az őszi tisztító kaszálás során problémát jelenthet az augusztus 20. után bármikor beköszöntő őszi esős időszak, ami megakadályozza a levágott, gyommal kevert fű beblázását, a renden maradt kaszálék pedig az alatta megtelepedő mezei pockok, izeltlábúak, csigák, giliszták miatt tőrásra ingerlik a vaddisznókat. Az elkészült bálák a talajfelszín károsodása nélkül az esők beállta után már nem szállíthatók le a területre. **Az őszi**

tisztító kaszálást lehetőleg a legelőn fejlődő gyomok természetes érlelése előtt, olyan szárazúzóval **célszerű elvégezni**, amely nem képez rendet, megfelelően aprítja és szétszórja a növényi részeket, ezzel hozzájárulva a humuszképződéshez, a fűmagok csírázásához, illetve nem akadályozza a fű sarjadását.

Téli legeltetés

Régen csak az ún. rideg gulyák, kondák, nyájuk voltak egész télen a legelőn. A földműveléssel is foglalkozó gazdák a téli időszakra az állatokat behajtották a legelőkről, és azokat csak tavasszal hajtották újra ki. Az utóbbi évtizedek enyhe téli időjárása azonban sok esetben lehetővé tette, hogy az állatokat a megszokottnál tovább lehessen legelőn tartani, esetleg egész télen kint hagyni. Ez jó vízellátottságú, fűtermésben gazdag években természetvédelmi célokat is szolgál, hiszen csökken az aluleltetés, ami hozzájárul legfontosabb természeti értékeink hosszú távú fennmaradásához. **Lehetnek azonban olyan esetek, amikor a gazdálkodói és természetmegőrzési érdek nem esik egybe.**

Natura 2000 területeken október 31. és április 23. közötti időszakban történő legeltetéshez a természetvédelmi hatóság engedélyre van szükség.

Támogatási lehetőségek Natura 2000 legelőkön

A jelenleg érvényben lévő támogatási rendelet alapján a gazdálkodók önkéntes pályázati lehetőség elnyerése esetén az alábbi célprogramokban vehetnek részt:

EMVA Natura 2000 gyepterületeken történő gazdálkodás kompenzációs támogatása, a 269/2007. (X.18.) Kormányrendelet, illetve a 128/2007. (X.31.) FVM. rendelet alapján, 38 Euro/hektár.

EMVA agrár-környezetgazdálkodási támogatások, a 61/2009. (V.14.) FVM rendelet alapján, az alábbi célprogramok keretében:

- Extenzív gyeptárolkodási
- Ökológiai gazdálkodási
- Gyepgazdálkodás tűzok élőhelyfejlesztési előírásokkal
- Gyepgazdálkodás élőhelyfejlesztési előírásokkal

- Környezetvédelmi célú gyeptelepítés

- Természetvédelmi célú gyeptelepítés

A támogatások kifizetésének feltételei célprogramonként változóak, céljuk a vállalt célprogramban foglalt természeti, környezeti értékek megóvása.

A különböző célprogramokban 40–117 Euro/hektár/év kifizetés történhet, míg a gyeptelepítés esetében 238–305 Euro/hektár/év kifizetés érhető el.

A következő támogatási időszakban arra kell törekedni, hogy a legeltető állattartás minden lehetséges kategóriája az elérhető legnagyobb támogatásban részesüljön. Így elérhető lenne annak ismételt fellendülése, amely együtt járna számos kiemelkedő jelentőségű természeti értékünk fennmaradásával, csökkenhetne a munkanélküliség és növekedhetne az egészséges élelmiszerek piaci részesedése is.

KASZÁLÓK KEZELÉSE

A gyepek életében a kaszálás egy hirtelen bekövetkező, sokszerűen ható változás, amely azok szerkezetét, az ott élő növény- és állatfajok életfolyamatait, sőt sok esetben állományaik fennmaradását is alapvetően befolyásolja. A rendszeresen kaszált területek növény- és állatvilága stabilizálódik, a kaszálást jól tűrő fajok megmaradnak, az azt nem tűrők kipusztulnak. A kaszálókénti használat megszűnése után ezek az eltűnt fajok – amennyiben a közelben még megmaradtak – visszatérhetnek és a gyeptérszerkezete is visszaalakulhat. A kaszálással az emberi használat szempontjából fontos fajokat hozzuk előnybe, míg a lényegtelen (haszontalan, gyom) fajokat visszaszorítjuk.

A kaszálás felhagyásával megszűnik az a helyzet, ami a „jó” kaszálókat jellemzi (stabilan nagy, kedvező összetételű fűhozam), és a kaszáló „elvadul”.

A magyarországi gyepterületek jelentős részét évszázadok óta kaszálással, vagy vegyesen (kaszálással és legeltetéssel) hasznosítják. A legeltető fűvet újabban egyre több helyen zölden csomagolják, általában azonban megszáritják és az így keletkezett széná biztosítja a nyáron legelőn tartott állatok téli takarmányát. Nemcsak takarmánynak kaszáltak azonban, hanem szükségből alomszénának is. Utóbbi célra elsősorban az alacsonyabb beltartalmi értékű, takarmányozásra kevésbé alkalmas területeket kaszálták.

Bérbordásra váró szénabálák körüli jól látszanak a visszaszorított hiúsávok.

Kaszálónak elsősorban a nagy fűhozamú réteket használták. A homoki, vagy szikes gyepeket, amelyeket nem volt érdemes levágni, mert egy adott területegységen túl kevés volt a levágható fű mennyisége, legeltették.

Tavasszal az új és a friss fű alkotta sűrűség számos madárfa) fészékeptéshez nélkülözhetetlen

FOTÓ: HAMAROS LÁSZLÓ

Nádi sármány fiókák fészék a hűvösárvában

FOTÓ: HAMAROS LÁSZLÓ

Az 1970-es évek közepéig még elsősorban kézi erővel kaszáltak, de az évtized végére már szinte teljesen gépesítették a folyamatot. A kézzel történő kaszálás csak úgy tudott elegendő szénát biztosítani a nagyszámú állatállomány számára, ha a település minden hadra fogható embere részt vett munkában. A kaszálás optimális idejének meghatározása a terület jellegétől, a csapadékviszonyoktól függ. A május közepétől (borjúszéna!) június végéig tartó időszak azonban nagy valószínűséggel a legtöbb helyen beleesett a kézi kaszálási időszakba. Anna ellenére, hogy ebben a munkában nagyon sokan vettek részt, az egy kaszálásra jutó naponta levágható terület igencsak behatárolt volt. A kaszálás elhúzódása miatt a kaszálási időjárás megzavarta, akkor amikor a megkezdett területtől távolabb folytatódhatott, vízállás függvényében. A kaszálás elhúzódása miatt a madarak számára fontos élőhelyek közül mindig maradtak levágatlanok, vagy már kellően felsarjadzott területek. A kézi erővel végzett, viszonylag hosszú időszak alatt végrehajtott szénabetakarítás volt a biztosíték annak, hogy a fűben fészkelő madarak egy része sikeresen felnevelte fiókáit, és így a kaszálás okozott állománycsökkenést. Azokban a fészkekben, amelyek szént beleestek a kaszálási területbe – a néhány centisre hagyott fűmagasság miatt – nagyon kevés volt a fű mennyisége, így a fűben fészkelő madár tojásai, fiókái élték túl a betakarítást. Azoknak a pároknak volt a legnagyobb esélyük a sikeres költésre, amelyek a mélyebb, laposabb, nedves, esetleg vízállásos területeket foglalták el, illetve azoknak, amelyeknek fiókái a kaszálás idejére röpképessé váltak. Ugyanakkor az is igaz, hogy a kézi kaszálással más állatok, pl. a rovarok alig sérültek, viszont zsákmányolók számára éppen úgy hozzáférhetőbbé váltak, mint a gépi kaszálás során. A kézi kaszálás időszakában minden talpalatnyi földet levágtak, és gyakran visszatértek arra a helyre, amihez korábban, a magas vízállás miatt, nem értek hozzá. A rendszerváltásig terjedő időszakban nem csak a réteket, de a folyókat, csatornákat kísérő töltések részét, sőt az utak menti árkokat is kaszálták, és az így nyert szénát hasznosították. A gátakat magánszemélyek is bérbe vehették, akik az adott szakaszt rendszeresen kaszálták, rendben tartották, így az állam még bevételhez is jutott. A rendszerváltás után a termelőszövetkezetek megszűnése, átalakítása miatt a nagyüzem-háztáji egység megbomlott, a tejcserzők jelentős részét bezárták. Emiatt a háztáji gazdaságokban felhagytak az állatok tartásával. A legelő állatok számának drasztikus csökkenése a 2000-es évekre odáig fajult, hogy ma már sok esetben pl. állami költségvetési források felhasználásával kell levágni az árvízvédelmi létesítmények részének növényzetét, és sok esetben az így nyert – kiváló

minőségű – széna is hasznosítatlan marad. Sajnos ezt a folyamatot az EU-s agrártámogatási szabályok is felerősítették azzal, hogy a gátakra nem igényelhető agrártámogatás.

Hegyi kaszálórétjeink is kiestek a hasznosításból. A háztáji állatállomány megszűnése után már nem volt szükség szénára, ezért nem jártak fel a falusiak a hegyi rétekre kaszálni. Az erdőszélek is beköltöztek a településre, a felgyorsult élettempó miatt már nincs ideje az állatokkal bajlódni, és már ő sem megy fel a hegyi rétre kaszálni. A falu határában lévő füves élőhelyek jelentős részét gyepeként már nem hasznosítják, helyükre „karácsonyfa” ültetvényt, erdőt telepítenek, vagy gondozatlanul hagyják azokat. Míg a gátaknál súlyos gazdasági terhet jelent a költségvetés számára azok karbantartása, addig a hegyi kaszáló rétek esetében a kaszálás elmaradása miatt bekövetkező beerdősülés „csak” a természeti értékek megőrzését lehetetleníteni el, gazdasági hátrányt nem keletkeztet.

FOTÓ: HAMAROS LÁSZLÓ

Vadrasztó nélküli kasza a nyúlfiókát is elvágja

Mai körülményeink között már csak traktorral meghajtott eszközökkel történik a fű levágása, forgatása, bálázása. A nagy teljesítményű gépek a több száz hektár kiterjedésű területeket pár nap alatt képesek levágni és ezzel az élővilág szempontjából fontos élőhelyeket rövid idő alatt drasztikusan megváltoztatják. Ez a változás sokszerűen hat az

állatokra, amelynek jelentős része a kaszálógépek áldozatává válik. A nagy, akár 15 km/h sebességgel haladó traktor elől az utolsó pillanatig a fészkén ülő madár sokszor már nem tud elugrani. A vadriasztó lánc nélküli kaszákkal az apróvad – fogoly, fácán, nyúl – éppen úgy pusztul, mint a fűrj, a haris, de akár még a tűzok fészekalja is.

Ha minden élőlényre vonatkozóan elemezzük a kaszálás lehetséges optimális időpontjának megválasztását, akkor arra a következtetésre jutunk, hogy nincs olyan módszer, amely természetvédelmi szempontból mindegyiknek megfelelné. Nincs olyan időszak, amelyből ne esne egybe valamely madár faj költésével, értékes rovarfajok szaporodási időszakával, nem beszélve a védett növények magszórási időszakáról. A természetvédelmi értékek megőrzését

Foto: Hunzsnér László

A magas fűben lévő hamvas rétiheja fészket a kaszáló traktorral egyenlő időben észlelve.

kaszálás időpontjának optimalizálásával nem lehet biztosítani. Lehet úgy megválasztani az időpontot, hogy az egy-két kiemelt jelentőségű fajnak kedvezzen, de valamennyire nem lehet egyszerre tekintettel lenni. Ahhoz, hogy a legnagyobb mennyiségű és legjobb minőségű szénát lehessen betakarítani és a természeti értékek nagy részét is meg tudjuk őrizni, több módszert kell együttesen alkalmazni.

Legfontosabb a megelőzés, az előre gondolkodás. A rendszeresen – évenként, évtizedeken keresztül – kaszált területeken a legnagyobb valószínűséggel úgy biztosíthatjuk a fűben fészkelő madarak sikeres költését, ha úgynevezett **búvósávokat hagyunk meg**. Ezek 10–15 méter széles kaszálatlan sávok, amelyekben a következő tavasszal a meghagyott fű és a friss növedék sűrű állományt képez. Ez ideális a fűben fészkelő madarak

számára, mert ebben nagyobb biztonságban érzik magukat. Sok fajnak kifejezetten ökológiai igénye, hogy legyen avas fű, mert csak abban tud fészket építeni. Ilyenek például a korai fészkelő fajok, amelyek fészkeépítése idején a friss fű még nem elég sűrű, nem biztosít takarást számukra.

A kaszálás **térbeli ütemezésével** is sok madár túlélése biztosítható. Kíváncos a kaszálandó terület „mozaikolása”, régi szóval „foltolása”. Ez azt jelenti, hogy adottságaiktól függően, maximum 20–50 hektár levágása után a gépeknek új rész kaszálását kell megkezdeniük, ami maximum a sarkán érintkezhet a korábban vágott területre. Az adott terület mellé minimum egy hét elteltével térhetnek vissza a gépek. Ezzel az intézkedéssel hosszútávon biztosítható a biológiai sokféleség fenntartása. A hamvas rétiheja, mint nagytestű madár, könnyen kifigyelhető, ezért megállapítható, hogy mely területre fészkel. A hamvas

Búvósáv tavasszal biztonságos „sűrűséget” kínál

Foto: Hunzsnér László

A légifotón jól látszik a búvósávok hálózata

Vadriasztó lánc nélkül nem lenne szabad egy hektárt sem lennozni

rétihéja, de a tűzok számára is a legtöbb esetben a búvósáv kevés, mert annak fűvét a téli hó lenyomja, ezáltal az még sűrűbbé és vonzóbbá válik sok faj számára, de elveszti magasságát, ami viszont e két fajnak szükséges. Azokon a kaszálókon, ahol a hamvas, esetleg barna rétiheja, nyári lúd telepedik meg, úgy kell számukra visszahagyni kb. egy hektáros területet, hogy a fészket konkrétan nem keressük meg, nem alakítunk ki csapást ezáltal a róka, vagy a borz számára, hogy elérje a tojásokat, fiókákat, vagy akár a kotló madarat is. A fészkek körül meghagyandó területet karókkal jól láthatóan ki kell jelölni, hogy a traktorosok minden esetben észleljék a kijelölt rész határait. Ebben segítenek a természetvédelmi őrek is, velük minden olyan esetben célszerű

egyeztetni, amikor védett madárfaj költése feltételezhető a kaszáló Natura 2000 gyepterületeken, valamint a természetvédelmi célú ár-ár-környezetvédelmi célprogramok igénylése esetén ez kötelező is.

A búvósávok, a kaszálásból kihagyott fészkes foltok ellenére is számos faj ezeken kívül marad. Ezek már sokkal nehezebb gondoskodni de nem lehetetlen. A traktorral a relt láncfüggönyös vadriasztó használatával elérhető, hogy a felugró nyúl, őz, vagy bármely fészkes felrebbenő madár megmeneküljön az elvágástól. A vadriasztó lánc elöl felugró madár észlelésekor azonnal meg kell állítani a traktort, és a fülkéből kiszállva ellenőrizni kell a területet. Amennyiben fészkek, vagy már szóró maszott fiókák mellől ugrott fel az adott madár, egy 20 méteres sz kaszt ki kell hagyni a kaszálásból. Az ilyen területen lévő fészkekre valószínűséggel visszatér a tojó vagy fiókáit bizonyosan biztonság helyre vezeti. A vadriasztó lánc alkalmazásával a Pro Vért Közalapítvány saját területén végzett kísérletek tanulsága szerint a gerinces állatok 99%-a, míg a gerinctelenek 50%-a megmenthető.

A kaszálást végző gépek évtizedek óta keresztül úgy haladtak, hogy a kaszálást a táblában kívülről befelé spirális alakban végezték, ezáltal lekaszálatlan folt mindig kisebb

szugorodott. Azok az élőlények viszont, amelyek túléltek a mellettük elhaladó kaszát, a biztonságosnak hitt lekaszálatlan részre húzódtak vissza. A befelé történő kaszálás következtében a mind kisebb foltok összeszorult állatok jelentős része az utolsó pillanatig kitart a levágatlan foltban és ezért az utolsó fogásoknál gyakran elvágásra kerül. Ma már minimális elvárás (Natura 2000 területeken jogszabályban előírt kötelezettség) az ún. kiszorító kaszálás, amikor a tábla közepétől a széle felé haladva történik a fű levágása, azaz nem bekerítik az állatokat, hanem a szomszédos táblákba, illetve a meghagyott búvósávokba szorítják azokat.

„A láncfüggönyös vadriasztó a traktor elejére (pótsúlyokra) szerelt, a kasza szélességében kinyúló vas tartószerkezet (zártszelvény), melyből 5-8 cm-enként földig érő vasláncok lógnak. Ezek a traktor haladásakor szinte teljesen átfésülik a növényzetet. Mozgásukkal, valamint az összeverődésük által kiadott hanggal az állatokat elijeszítik, illetve az apróbb állatokat leverik a fűszálakról. Fontos tényező a láncok súlya, hiszen a könnyebb láncból készült vadriasztó sűrű fű esetén csak úszik a növény felületén, vagy felcsavarodik a tartószerkezetre és nem fésüli át a növényzetet.”

Viszló Levente: A természetkímélő gyeptermészetgazdálkodás

Nagyon nagy jelentősége van annak is, hogy **milyen sebességgel halad a traktor**. Ez befolyásolja ugyanis a legnagyobb mértékben azt, hogy a fűben lapuló állat a lánc riasztása után el tud-e menekülni, vagy sem. Amennyiben a traktoros a lánc hatására felugró madarat észlel, lassú haladáskor még van ideje leállítani a gépet, és így a fészkekről ugró madár esetén a tojások, vagy a fiókák elkaszálása elkerülhető. Gyors haladás esetén a vadriasztó lánc elöl felugró madarat hiába észleli a traktoros, a lánc mögött néhány méterrel haladó kasza már túlhalad a tojások, fiókák fészken és az esetek döntő többségében elvágja azt. **A traktor kívánatos haladási sebesség 4-5 km/óra.**

Fontos tényező a **vágásmagasság** is. Minél mélyebbre állítjuk a vágóeszközt, annál inkább csökkentjük az esetleg lelapuló élőlények túlélési esélyeit. A nagyon mélyre állított kasza a talajfelszín valamenyny egyenetlenségét is megszünteti, köztük a kisebb hangyabolyokat is. Ennek jelentős gazdasági hatása is van, mivel a földdel szennyezett takarmány csökkent beltartalmi értékű, a kasza élettartama lerövidül, valamint folyamatosan szegényíti az élővilágot is, s emiatt hosszabb távon a fajszegény gyeptermőképessége is csökken.

A mai magyarországi gyakorlatban a dobkaszkák, korongos kaszkák és a korongos liftkontrollós kaszkák, valamint

a vágókéses kaszák a legelterjedtebbek. A Pro Vértességi Közalapítvány természetgazdálkodási ágazatában évenként keresztül vizsgálták a kaszálás élővilágra gyakorolt hatását és megállapították, hogy a különböző kaszati-
pusoknak csak kis mértékben és speciális esetekben van eltérő hatása. A természeti értékek megőrzésére jóval nagyobb hatást gyakorol a láncfüggő nyos vadriasztó használata, a kaszálás sebességének és szélességének helyes megválasztása, mint a kasza típusa. Egyetlen kaszati-
pus a szársértős kasza az, amely nem alkalmas a Natura 2000 területeken és más természeti értékekben gazdag területeken való használatra, mert a belekerült élőlényeket a növényzettel együtt összezúzza, összeroppantja.

A Natura 2000 területeken lévő kaszálókra vonatkozóan a 268/2007 (X.18.) Kormányrendelet a következő előírásokat tartalmazza:

- 5-10% közötti területet kaszálhatatlanul kell hagyni (búvósáv).
- Belvizet a gyepterületről nem szabad elvezetni.
- Gépi munkavégzés csak nappal végezhető.
- A nád irtásához és a téli legeltetéshez (október 31-től április 23-ig) a hatóság (környezetvédelmi, természetvédelmi és vízügyi felügye-
léség) engedélye szükséges.
- A kaszálást a terület középpontjától kifelé haladva kell végezni.
- Az inváziós növények megtelepedését meg kell akadályozni, állományuk visszaszorításáról

gondoskodni kell. Amennyiben csak úgy lehetséges, hogy ennek megvalósítása miatt nem tartható a minimálisan 5%-os kaszálástól mentes terület visszahagyása, úgy ezt a hatóságnak be kell jelenteni.

- A kaszálás tervezett időpontját annak megkezdése előtt 5 nappal be kell jelenteni az illetékes nemzeti park igazgatóságának.
- Gyepterületen szálak takarmán tárolása a kaszálást követően csak 30 napig lehetséges.

A kaszálás és a gyepek kezelése vonatkozásában minden gazdálkodó-
nak jó szívvel ajánljuk, hogy tanulmányozza a több mint 30 szakember által írt „A Természetkímélő gyepek gazdálkodás” című könyvet.

Viszló Levente (szerk.): A természetkímélő gyepek gazdálkodás. Pro Vértességi Természetvédelmi Közalapítvány, Csákvár

HALASTAVAK KEZELÉSE

A magyarországi mesterséges halastavak legnagyobb része a Natura 2000 hálózat kialakítása előtt is természetvédelmi oltalom alatt állt. Számos nagyobb tömegség részben, vagy egészben nemzeti parki területen található – Hortobágyon vagy Apajpusztán lévő halastavak stb. – mások viszont tájvédelmi körzetekben vannak, pl. a szegedi Fehér-tó, vagy a Rétszilasi-halastavak.

Ilyen körülmények között természetes volt, hogy ezek a törendszerek a Natura 2000 hálózat részévé váltak. Kihirdetésük a napi halgazdálkodói

gyakorlatot érdemben nem érintette, újabb korlátozás bevezetésére nem került sor.

A magyarországi halastavak nagy része egy évszázada, de legalábbis több évtizede létesült. Ennek megfelelően közülük sok már kisebb-nagyobb mértékben feltöltődött és ezért azokban gyakran nagy kiterjedésű nádasok, úszóhínár foltok alakultak ki. Az ilyen tavaknak, vagy medencéknek összehasonlíthatatlanul gazdagabb az élővilága, mint az olyanokénak, amelyekben csak a töltések mentén található keskeny nádszegély.

A halászat kemény munka, csak kevesen vállalkoznak rá

Fotó: Hosszú László

A gazdag zsákmány mellett az élővilág is fennmarad

A halastavak élőhelyi gazdagságuk és gyakran jó táplálkozási lehetőségeik miatt is vonzzák az élővilágot. Bár számos faj közülük hallal táplálkozik, vagy halat is fogyaszt, a más élőlényeket fogyasztók is nagy tömegben gyűlhetnek össze egy tavon. Az őszi és tavaszi madárvonulási időszakban nagy madártömegek csak éjszakai helyként használják a tavakat.

A mai magyarországi halastavi gazdálkodási rendszerben a különböző szereplők több évtizedes együttműködésének köszönhetően a problémák legtöbbje kezelhető, míg ugyanez nem mondható el a károkatona gyakran valóban nagymértékű halfogyasztásával kapcsolatban. Legújabb azonban néhány halastavon a kis károkatona is hasonló problémákat idéz elő.

A gazdálkodás és a természeti értékörzés lehetséges konfliktusai és a megoldás lehetőségei

Előjáróban célszerű nyomatékosan hangsúlyozni, hogy normális együttműködéssel, folyamatos párbeszéd mellett a konfliktusok legtöbbje előre jelezhető, ami nagy mértékben megnöveli azok megoldási lehetőségét és csökkenti a beavatkozás költségét. A szárcsa és a récék vonatkozásában rendszeresen visszatérő kérdés azok takarmányfogyasztása, ami különösen akkor látványos, amikor a halak takarmányozására szánt búzát, kukoricát hatalmas kupacokban a parton tárolják, és onnan hordják be a tóba. Erre a könnyen hozzáférhető takarmányra hamar

rászkoknak a madarak. Ilyenkor több tucat szárcsa, vagy réce is lakmározhat a felkínált táplálékból. A probléma azonban nagyon könnyen kezelhető a partra felhalmozott takarmány letakarásával.

Leeresztett tófenék

Az alföldi tavak egy része igen nagy kiterjedésű, a lecsapoló árkaik gyakran nagyon rossz állapotúak, ezért egy-egy nagyobb medence vizének leeresztése akár két hetet is igénybe vehet. A kisebb medencékből sem lehet azonban a vizet hirtelen leengedni, hanem csak fokozatos lecsapolásra van lehetőség. A tófenék egyenetlenségéből adódóan előbb iszapszigetek keletkeznek, majd az egész felület szabaddá válik. Az iszapban élő férgek

és más alacsonyabb rendű élőlények az ún. partimadarak tízezreit vonzzák ezekre a területekre. Ezek a madarak – cankók, godák, partfutók stb. – nem keletkeztetnek konfliktust. Azok a medencék azonban, amelyeket tavasszal sokáig nem töltenek fel azért, hogy az abban felferődő szárazföldi növényzetre ráengedett vízben jó pontyívatási feltételek alakuljanak ki, gyakran nagyon súlyos, sokszor kezelhetetlen problémák forrásaivá válnak. A csupasz iszapfelületen ugyanis előszeretettel telepednek meg fészkelésre a gulipánok, a széki és a kis lilék. Előbbiek, mint fekete-fehér madarak, még a nem szakemberek számára is feltűnőek, míg a lilék megtelepedését – különösen a nagy medencékben – a legtöbb esetben senki sem észleli. A beszáradó iszapon kialakult gulipánte-

Leeresztéskor a nagy kőcsagok is szívesen táplálkoznak a sekély vízben

A leeresztett medencéket sokféle madár keresi fel.

lep fészkelési sikerének biztosítása elemi természetvédelmi érdek. Ugyanakkor a halgazdálkodó sem tud lemondani az egyetlen ivatási célra visszahagyott medencéjéről, mert ennek hiányában, abban az évben nem tud szaporítani, ami a következő években ellehetetleníti a többi medence benépesítését. További problémát jelent, hogy a szárazon hagyott medence nedvesebb részeit a fészkelési időszak végéig a gyékény, rosszabb esetben a fűz benővi. Ezek eltávolítása viszont csak tetemes pluszköltséggel lehetséges. Az egyedüli megoldást a megelőzés jelenti. Ennek legjobb módja az ivatásra kiválasztott medence mielőbbi, néhány centiméteres vízzel való feltöltése. Ha ez nem lehetséges, akkor közösen meg kell akadályozni, hogy az ilyen célra visszahagyott medencében gulipántelep alakuljon ki, különösen akkor, ha

a kialakulása esetén kötelezően elrendelendő korlátozás következtében az extenzív halastavi gazdálkodás fennmaradása válhat kérdésessé. Amennyiben ilyen helyzet kialakulására rendszeresen lehet számítani, meg kell vizsgálni annak a lehetőségét, hogy egy kisebb medencét erre a célra kijelölve, abban úgy kell alakítani a folyamatokat, hogy az a gulipánok számára legkedvezőbb legyen, ugyanakkor a fészkelési időszakban a gazdálkodó ezt a medencét nélkülözni tudja. Ehhez azonban a gazdálkodónak tudnia kell arról, hogy ez a helyzet kialakulhat, – főleg az Alföldön van ennek nagy esélye – természetvédeknek pedig az első madarak megjelenésekor meg kell kezdenie a gazdálkodóval az egyeztetést a helyzet kezelésére. Ha nem veszik kellő időben észre a gulipánok megjelenését, akkor

a fészkek elárasztását medencétől függően, részleges feltöltéssel is el lehet kerülni. Ha erre nincs lehetőség, akkor a fészkek elöntését úgy is meg lehet akadályozni, hogy azokat az alattuk lévő talajjal együtt kiemelik és egy erre a célra ugyanott létesített magaslatra biztonságba helyezik. A magaslat lehet egy deszkával körülvett földsziget, de egy elmosódástól védett földhalom is, amelyik lehetőleg csak annyival van magasabban a víz felszíne felett, hogy a hullámvérés nem áztatja el a tojásokat. A sziget felszínét a tőfenekből kiszedett talajjal kell borítani és ezekre kell elhelyezni a tojásos fészkeket. Ez a fészkekáthelyezés csak a természetvédelmi hatóság engedélye és szakember felügyelete mellett végezhető. A probléma kezelésekor célszerű a területileg illetékes természetvédelmi őrrrel a kapcsolatot felvenni. Az esetleges tojásáthelyezést a lehető legtovább érdemes húzni, mert a kötöttabb tojások új helyen történő elfoglalásának esélye sokkal nagyobb, mint a frisseké. A kikelt fiókákat

a szülők elvezetik, de ehhez szintén szükség van természetvédelmi szakemberek segítségére.

Úszóhinár foltok kezelése

Egyes medencékben olyan mennyiségű úszóhinár állomány alakul ki, amely jelentősen korlátozza a haltermelést, ezért a gazdálkodók annak részbeni eltávolításában érdekeltek. Az esetek többségében egy-egy ilyen hinármező nem hirtelen jelenik meg, hanem évenként kereszttül, visszatérően kialakul ki az adott medencében. Ez azt jelenti, hogy fel lehet készülni a kezelésére. A hinár visszaszorítása akkor okoz problémát, ha azon vöcsök vagy szerkő, esetleg e két faj vegyes telepe alakul ki. A tókaszálás elpusztítja a fészkeket, ezért az ilyen esetekben csak a vízfelület részleges kaszálása jelenthet megoldást. A kaszálás alól kivonandó területrészek kijelölését legcélszerűbb a területileg illetékes természetvédelmi őrrrel közösen elvégezni, és a medencében egyértelműen kikarózni.

Úszó hinármezőn a fattyószerkők gyakran megtelepednek.

Tófenék meszezése

A legtöbb tó aljzata nem egyenletes, a lecsapolás után kisebb-nagyobb vízfelületek maradnak. Ezekben elsősorban az ezüstkárász ivadékok maradhatnak vissza nagy számban, és tavasszal a víz feltöltése után hamar ellephetik a gyors növekedési erélyű özőnfaj fiatal példányai az egész medencét. Ez sem természetvédelmi, sem gazdasági célból nem kívánatos, ezért fel kell ellene lépni. A halgazdálkodók a magyarországi technológiának megfelelően ezeket a foltokat meszezik és így biztosítják azok kárászmentességét. Bár esetenként felmerülnek kifogások ezzel az eljárással kapcsolatban is, az „elkárászosodott” medence természetvédelmi szempontból nem kívánatos, ugyanakkor a meszezés nem jelent a védett természeti értékekre kockázatot.

A szerves trágya segíti a planktonok fennmaradását, táplálékot biztosítva ezzel halaknak, madaraknak egyaránt.

Szerves trágya használata

A közép-európai halastavi technológia a halak aktív táplálkozási időszakának első szakaszában a vízben élő természetes tápanyagok elsősorban planktonra alapozott. A gazdálkodóknak elemi érdeke az a táplálékot kihasználni, illetve valamilyen módon gondoskodni arról, hogy a plankton-állomány összeomlása minél később következzen be. Részben ezért, részben annak mennyiségét fokozandó, szerves trá-

gyát juttatnak a vízbe, ami kiváló táplálék a planktonok számára. A vízbe juttatott szerves trágya nem rontja a lecsapolásra kerülő víz minőségét, a természetvédelmi szempontból fontos élővilágra semmilyen negatív hatást sem gyakorol. Wojnárovich professzor úr – aki a magyar, de a világ édesvízi halgazdálkodásának is egyik legkiválóbb elméleti és gyakorlati kutatója – vizsgálatai szerint a megfelelő hőmérsékletű vízbe reggel kijuttatott szerves- vagy hígtrágyát, délutánra a planktonok feldolgozzák.

Nádszigetek, nádszegélyek fészkelő- telepei

A különböző medencékben található, kisebb-nagyobb vízben álló nádszigetek ideális fészkelő helyet kínálnak a gémfélék, kanalasgém, batla, stb. fajok számára. Mivel ezeket víz veszi körbe, zavartalanságuk

vonzza a madarakat. Konfliktust az okozhat, ha az adott medencében olyan halak vannak, amelyet a gazdálkodó tavasszal kíván lehalászni. Az ezzel együtt járó vízszint csökkenés gyakran elriasztja a madarakat, egy-egy éjszakai rókalátogatásról nem is beszélve. Ezt a helyzetet csak előzetes tervezéssel lehet kezelni. A nádszigetek nem egyik évről a másikra alakulnak ki, azok évtizedek óta léteznek, és mind a gazdálkodók, mind a természetvédők tudják, hogy melyeket szoktak a gémfélék költésre elfoglalni. Az ilyen fészkelésre használt nádszigeteket magukba foglaló medencékbe csak nyár végi, őszi lehalászású halakat szabad telepíteni.

Halfogyasztó állatok

Hallal táplálkozó madarak minden természetes és mesterséges vízben élnek, a természetes élővilág részei. Ez vonatkozik a halastavakra is.

A tóban egyenletesen szétterített látszólagos trágya nem befolyásolja a víz minőségét.

A hígtrágyát a planktonok órák alatt feldolgozzák.

Fotó: Halgazdálkodók

A géntelepek szinte mindig ugyanabban a nádszigetben alakulnak ki

Azt minden halgazdálkodó tudja, hogy nem minden ivadékból lesz piaci hal. A természetben folytatott gazdálkodás – hal, mező, erdő, vad – velejárója, hogy azt nem lehet úgy megvalósítani, mint egy ipari létesítményben.

A halastavakon élő vöcskök, különböző gémfélék csak elvéve gyakorlatnak érdemi hatást a gazdálkodásra, jóllehet néhány évtizeddel ezelőtt még pl. a búbos vöcsköt is üldözték. Mára a konfliktust okozó fajok kérdése szinte kizárólagosan leszűkült a kárókatonára és a kis kárókatonára.

A pontos gazdálkodó a természeti értékekre is figyel

TILOS AZ ÁTJÁRÁS!
NAGY KÓCSAG
FÉSZEK TELEP

Kárókatona

Magyarországon fészkelő madár, igazán nagy tömegei a fiatalok kirepülése után a Kárpát-medence kívüli állományok beözönlése alakulnak ki. Telepesen fészkel, elsősorban fán, de nádasban is melegepedhet. Nagytermetű madár, lévén jelentősebb méretű halakat képes elfogni, nagyszámú és tartós megjelenése egy-egy halastavon érzékeny veszteséget képes okozni, különösen akkor, ha a riasztást nem végzik kellő hatékonysággal. Nem védett madár, ezért a halgazdálkodóknak lehetősége van az elejtésére, ami azonban nem mindig könnyű feladat, különösen a nagy medencek esetében, amelyek közepéig nem ér el a sörétes puska hatósugara. Magyarországon évente több ezer példány elejtésére kerül sor, bár erre vonatkozóan megbízható statisztika nem áll rendelkezésre. A szárazföld belsejében lévő halastavakra egy kilométernél nagyobb távolságra

Szégyen vidra minden nagyobb törendszereken megtalálható

is érkeznek kárókatonák, Finn- és Svédországból, Dániából, a Balti államokból, Lengyelországból. **Nyilvánvaló, hogy a kárókatona kérdés kezelésére Magyarország külső segítség nélkül nem képes.** Jelenlegi hazai körülményeink között a riasztás és a lelövés a kizárólagosan alkalmazott módszer, ezzel azonban nem lehet gátat szabni a beözönlő tömegeknek. Tartós megoldást csak több ország összefogásával lehet elérni. A hazai fészkelő állomány szabályozása is egyre inkább szükséges, amely a természetvédelmi és a halászati szakemberek együttműködését igényli.

Az állami tulajdonban lévő természetes vizeken a halórzás részeként gondoskodni kell a kárókatona védett, illetve halászható halfajokra gyakorolt túlzott mértékű nyomásának csökkentéséről.

Vidra

Magyarországon valószínűleg nincs olyan halastórendszere, amelyen ne lennének vidrák, vagy legalább alkalmilag ne keresnék azt fel. A vidra a Magyarországon előforduló 105 Natura 2000 jelölő állatfaj egyike. A vidrák halfogyasztása folyamatos konfliktust keletkeztet, és ezért a gazdálkodók egy része kifejezetten ellenében tekint erre az állatra. Érzékeny veszteséget akkor tud okozni, ha az anyahalak közül zsákmányol. Az anyahalak telettő medencéi ugyan bekeríthetők, ezzel a lehetőséggel azonban csak nagyon kevés helyen élnek, miközben az is nyilvánvaló, hogy a vidrával szemben az egész törendszere kerítéssel nem védhető.

Kis kárókatona

Európa déli, délkeleti részén fészkel. Két-három évtizede még kihalás-közeli állapotban volt, ezért nagyobb testű rokonával szemben fokozottan védett madár,

és mint ilyenek az elejtése tilos. Az állománynövekedés következtében egyre nagyobb tömegek gyűlnek össze Magyarországon, melyek ivadékfogyasztásuk miatt egyre súlyosabb problémát jelentenek néhány halastavon. Szemben nagy testű rokonával nem a nyílt vízen, hanem a nádasban keresi táplálékát, ezért sokszor nem is lehet érzékelni a területen jelenlévő valós mennyiségét. Egyes törendszereken a költési időn kívül ma már az sem ritka, hogy ezres nagyságrendben gyűlnek össze. Ezeket a tavakon megoldást kell találni az ivadéktól való távol tartására. **Sürgős szükség lenne arra, hogy a természetvédelmi és halászati szakemberek közösen – esetleg nemzetközi együttműködéssel – keresse-nek megoldást.**

Bütykös hattyú kezelése

Az egyre nagyobb számú fészkelő és vonuló, illetve telelő bütykös hattyú sok helyen okoz természetvédelmi problémát. A rendkívül agresszív nagy testű madarak elüldözhetik fészkeikről a nyári ludakat, és azt elfoglalhatják. A nyílt vízfelületen is gyakran megfigyelhető agresszív viselkedésük. Számos tógazda ellenszenvvel figyel a többi madarat zavaró hattyúkat, és a természetvédő szakemberek egy része is megoldást sürget az egyre növekvő állományok visszaszorítására.

A természetvédelmi hatóság engedélyének birtokában a bütykös hattyú gyéríthető. A vonulási időszakban összegyűlő akár több százas csapatok azonban nem okoznak valódi konfliktust, miközben a fészkelőknél a fentebb leírt problémák mindennaposak. Célszerű ezért – főleg a kisebb medencékben – kordában tartani a fészkelő állományt.

Támogatási rendszer

Jelenleg a halastavakon gazdálkodók a Halászati Operatív Programból kapnak kismértékű – 25 000 Ft/hektár – támogatást. Ez a támogatási mérték azonban nincs arányban a más területeken történő kifizetésekkel és azokkal az előírásokkal sem, amelyek a halastavakon gazdálkodókkal szemben elvárásként meg kell fogalmazni. Ennek a problémának a kezelésére a következő agrártámogatási időszakban mindenképpen megoldást kell találni, ami inkább, mert a meglévő halastavak fenntartása mellett fontos lenne újabbak létesítése is. Erre azonban csak akkor kerülhet sor, ha a beruházásokat kiszámítható jogi és gazdasági környezet veszi körül.

NÁDASOK KEZELÉSE

A magyarországi nagy kiterjedésű nádasok döntő többsége védett természeti területen van és azok vagyongazdálkodói a nemzeti park igazgatóságok. Ilyenek pl. a Fertő tó, a Velencei-tó, a Kis-Balaton, a hortobágyi Kunkápolnási mocsár stb. nádasai. Nagyobb kiterjedésű nádasok vannak azonban a halastavakon is, így pl. a hortobágyi, a fehér-tavi (Szeged), biharugrai, és számos további kisebb kiterjedésű törendszereken is. A Natura 2000 területek magyarországi kijelölése érdemben

alig változtatott a korábbi helyzeten, mivel a nagyobb nádasok már eleve védett természeti területek voltak.

A nádasok rendkívül gazdag élőviláguk miatt igen jelentős természeti értékek őrzői, ugyanakkor komoly gazdasági értéket is képviselnek. Ennek a két érdeknek az összehangolása látványlag egyszerű feladat, a valóságban azonban egy meglehetősen bonyolult, sok egyeztetést és mindkét fél részéről a másik szakmai érvrendszerének alapos ismeretét igényli.

A sűrű áras nádasok, gyékényesek rejtékében sok más madár mellett a barna rétihéja is sikeresen fészkel.

Egyszerű lenne kimondani, hogy a nemzeti park igazgatóságok vagyonkezelésében lévő nádasokat hagyjuk meg a természetnek, a többi területen pedig elsődlegesen gazdasági érdekek érvényesüljenek. Ezzel a lehetséges megközelítéssel kapcsolatban azonban két alapvető probléma van.

A védett természeti területen magára hagyott nádas néhány évig, akár egy-két évtizedig valóban rendkívül gazdag élővilágot őrizhet (bár hiányoznának belőle azok a fajok, amelyek a friss nádasokat kedvelik), ugyanakkor a homogén nádasok egy idő után összeomlanak, kiritkulnak és ilyen állapotukban már az élővilág számára sem optimálisak. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy egy-egy nagyobb kiterjedésű nádasban a védett természeti területen is szükséges időnként a felújítás.

A másik oldalon, azaz az elméletileg gazdasági célra kijelölt nádasokban azonban ugyanúgy megtelepedhet-

nek védett vagy fokozottan védett fajok, amelyek értelemszerűen meg tudhatják, hogy a „felosztás” szerinti ök gazdasági rendeltetésű terület választottak.

Mint számos további élőhelyen, nádasoknál is elmondhatjuk, hogy a legolcsóbban és a legkevesebb beavatkozással a legkevesebb nyodalom nélkül a megelőzés és a közével érhetjük el a legjobb eredményt. Ehhez viszont, mint azt már fentebb említettük, felkészült szakemberekre és előzetes konzultációra, vagy még inkább folyamatos együttműködésre van szükség, gazdálkodók és természetvédők között.

Nádasok élővilága

A magyarországi nádasok elsősorban, mint madárfészkelőhelyek közismertek. Kevesen tudják azonban, hogy a madarak fészkelése szempontjából nádas és nádas között óriási különbség van: rendszeresen aratott, ezért a tölt

éves, avas foltokat nélkülöző nádasok csak néhány madárfajnak felelnek meg, mint pl. a nádírigó, cserregő nádiposzáta, törpegém. A barkóscinege, a fülemülesítke és a nádi tücsökmadár még a másodéves nádasban sem találja meg életfeltételeit, számukra a legalább 3 éves, töredezett, avas, sűrű foltokat magában foglaló nádasok (gyékényes nádasok) alkalmasak csak.

A gémfélék legtöbbje is olyan nádasban telepszik meg, amelyik éveken keresztül nem volt aratva, kellően sűrű és ezért lehetővé válik a néha nagy kiterjedésű és súlyos fészkek megépítése. A nagy testű gémfélék, pl. a nagy kócsag a víz felett általában méternél magasabban letördeli a nádszálakat, és az így kialakított felületre építi a fészket. Máskor viszont nem, vagy alig szükséges a ná-

dat tördelnie, mert az az évek alatt olyannyira sűrűvé vált, hogy az egymásra borult erős nádszálak tördelés nélkül is képesek megtartani a fészket. Tudni kell, hogy egy nagy kócsag, vagy vörös gém fészkekben lehet 5-6 fióka is, melyek együttes súlya elérheti a 10 kg-t, és ehhez

A nagy kócsag telepei csak ott alakulhatnak ki, ahol több éve aratatlan nádoltok is vannak

A nagy kócsag csak az avas nádszálakra tud fészket építeni

A cserregő nádiposzáta még a keskeny nádszegélyben is jól érzi magát, főképp biztonságban vannak

még hozzá kell számolni minimum az egyik szülő madár és a fészek súlyát. Ezt és egy-egy nagyobb eső után a fészekbe szivódott víz súlyát is meg kell tartania a nádszálaknak. Az énekes madarak esetében ilyen tartó funkcióra nincs szükség, ugyanakkor pl. a barkóscinege gyakran olyan sűrű helyekre építi a fészket, mintha az egy kis lyukon megközelíthető odú lenne. Ilyenek viszont csak több éves nádasban (gyékényesben) képződnek.

A hazai nádasokban rendszeresen kialakulnak ún. vegyes gémtelepek, amelyeken nagy és kis kócsag, szürke és vörös gém, üstökös-gém, bakcsó, esetleg batla, kárókatona, illetve kis kárókatona telepszik meg. Hozzájuk szinte mindig csatlakozik néhány kis vízi csibe, vízityűk,

guvat, barát-, cigány- és tőkésré. Utóbbiak rendszeresen a vízfelület felett magasabban épült, nagy gémfészkek alá építik fészkeiket, kihasználva az azok által kínált védelmet. A kanalasgémek gyakran elkülönült telepen költenek, de nem ritka az sem, hogy csatlakozzanak egy-egy vegyes kolóniához.

Nádasok kezelése

A nádasok sokszor nem homogén állományúak, hanem azokban kisebb-nagyobb gyékény foltok is láthatók. A gyékény puhább szára és levelei miatt sokkal kevésbé ellen az időjárás viszontagságainak, mint a nád, ezért a gyékényes már néhány év alatt sűrű avas állományt képeznek, amely szabályos

vonzza az olyan sűrűséget kedvelő fajokat, mint pl. a kis vízi csibe, a barkóscinege, a fülemülesítke, a nádi tücsökmadár. Mivel a gyékény lényegesen kisebb gazdasági értéket képvisel, mint a nád, amennyiben a nádasban vannak gyékény foltok, azokat mindenképpen célszerű több évig aratatlanul hagyni.

Az agrár-környezetgazdálkodási program a 61/2009. (V.14.) FVM rendelet 76. §-a szerinti nádgazdálkodási célprogram támogatási lehetőséget biztosít azoknak, akik minimálisan egy hektár nádassal pályáznak. A kifizetésének feltétele, hogy a nádvágás december 1. és február 15. között történjen a nád rizómájának megsértése nélkül (meg kell jegyezni, hogy ehhez a gazdálkodónak elemi érdeke fűződik, hiszen csak így biztosított a kö-

vetkező évi nádtermés). Az időbeli korlátozásra azért van szükség, mert több nádban fészkelő madárfaj rendkívül korán kezd, vagy kezdhet fészkelni. Ilyen elsősorban a nyári lúd, a nagy kócsag és a kanalasgém is. Korábban előfordult, hogy az elhúzódo nád vágás a tojásos fészkeken kotló madarakat elriasztotta, és a hideg időben a tojások tönkrementek.

További támogatási feltétel az is, hogy a támogatásban részesülő nádas minimálisan 60%-át, legfeljebb 80%-át évente le kell aratni, illetve 20%-ot kétfévente változó helyen aratatlanul kell hagyni. A jogszabály megalkotása óta végzett vizsgálatok egyértelműen bebizonyították, hogy ez a szabályozás a jó szándék ellenére

A nádasok egy részét legalább 3 évig aratatlanul kell hagyni, mert pl. a nagy kócsag telep csak azokban tud kialakulni

A guvat is csak az avas nádasban telepszik meg

sem szolgálja megfelelően a kitűzött célt, azaz azt, hogy a nádasban fészkelő madárfajok megtalálják életfeltételeiket, és zavartanul tudjanak fészkelni.

A következő szabályozási időszakban biztosítani kell, hogy a támogatásban részesülő nádasokban legyenek öt évesnél idősebb foltok is.

Az énekes madarak számára az volna a kedvező, ha ezek mozaikosan akár pár tíz négyzetméteres foltokban helyezkednének el, míg gémtelep kialakulása esetén valamennyi fészket magába foglaló, 10 méter széles védőzónával körülvett folt meghagyását kell előírni. Ennek megfelelően az évente levágható

területet és a több évig fészkelés visszahagyott foltok megújításának rendjét újra kell szabályozni. A nádasok támogatásának az is feltétele, hogy az adott terület a földnyilvántartásban nádasokként legyen feljegyezve. Ez pl. feliszapolódó halastavak esetében, ahol a nád a nyílt víz rovására elkezdett bejeszkedni, sok esetben nem így van, ezért a tolgazdák esnek a támogatás lehetőségétől.

A fentebb hivatkozott jogszabály alapján a 2009-2014 közötti időszakban a nádasokra hektáronként 61 Euro támogatás fizethető ki. A támogatási összeg kiszámításakor azzal kalkuláltak, hogy a levágott nád jól eladható, jelentős a gazdasági árbevétele. A következő ciklusban az árnyaltabb szabályozás

bevezetésével párhuzamosan ezt az összeget növelni kell, különös tekintettel arra, hogy a gyeppel, vagy szántóterületektől eltérően a nádas területre az AKE-n kívül terület alapú támogatás nem igényelhető.

A támogatási rendszer nincs figyelemmel a nád árának világgiacl mozgásaira, ezért lehet, hogy a támogatás értékeiben akkor is le kell vágni (halászni, lehordani stb.) a nádakat, ha az gazdasági nyereséget az adott évi alacsony árak miatt nem termel.

Halastavak és kisebb csatornák partját kísérő nádasok kezelése

A halastavak gátjai mentén kialakuló nádasok általában csak néhány vagy néhány tíz méter szélesek, míg a csatornákat kísérők gyakran még az öt méter szélességet sem érik el. Mindkét esetben jelentős partvédelmi szerepe van a nádasoknak, ugyanakkor kis kiterjedésük és gyakran nehéz arathatóságuk miatt ritkán, ritkábban vágják azokat, mint az összefüggő foltokban lévőket. Az éveken át aratatlannal hagyott nádszegélyek kiritkulnak, és így már nem, vagy csak korlátozott mértékben képesek a part védelmére. A gazdálkodók ezért azokon a helyeken ahol a nádszegély nem

vágható, gyakran leégetik azokat. Tudni kell azonban, hogy a Levegő védelméről szóló 306/2010. (XII. 23.) Kormányrendelet 27§ (3) értelmében a „Lábon álló növényzet, tarló és növénytermesztéssel összefüggésben keletkezett hulladék nyílt téri égetése tilos.” (Ez a merev szabályozás semmiképpen sem tekinthető életszerűnek, de ettől még betartása kötelező.)

A tűz évezredek óta a természetes folyamatok része. Az Unió tagországaiban az égetés széles körben elterjedt területkezelési mód. Hazai alkalmazásának kategórikus tiltását szakmai érvek nem támasztják alá, szabályozott keretek között történő égetés viszont nagyon sok esetben indokolt lehet.

A gyeppel művelési ágban lévő területeken megjelenő nádasok kezelése

Azokon a gyepterületeken, amelyek mély fekvésűek és néhány évig nem kaszálják, legeltetik azokat, megjelenhet a nád „szárazföldi, (terresztris)” formája, amely nem igényli a vízborítást. A hagyományosan nádas élőhelyhez kötődő állatfajok ezeket azonban csak ritkán használják élőhelyként. Gyakran értékes, védett növényekben gazdag társulásban jelennek meg,

A nádasok égetését ma jogszabály tiltja, a szabályozott égetés feltételeit a jövőben meg kell teremteni

A levágott nád tárolására, tisztítására kijelölt helyeket csak előzetes egyeztetés alapján lehet kijelölni

mint pl. a sziki erdősztyepp rét magaskőrösai, elnyomva az eredeti társulás fajait. Ezek a nádasok nagyban segíthetik a pusztákban a vaddisznó tartós megtelepedését, amely viszont számos védett és fokozottan védett állat- és növényfaj súlyos károsítója.

Ennek megakadályozása érdekében az ilyen nádas területek kaszálással, legeltetéssel történő felszámolása szükséges a pusztai életközösség védelme miatt.

A Natura 2000 gyepterületek fenntartásának földhasználati szabályairól szóló 269/2007. (X.18.) Kormányrendelet értelmében az azokon kialakult nádasok irtásához be kell szerezni a területileg illetékes természetvédelmi hatóság engedélyét. Ezt a teljesen indokolatlan természetvédelmi célt nem szolgáló jogi szabályt meg kell szüntetni.

A learatott nád kezelése

A learatott nádat kévékbe kötik, nádkúpokat kialakítva depóniákba helyezik el, majd a nádvágás után megkezdik a tisztítást, feldolgozást. A feldolgozás során azonos méretűre vágják a szájakat, illetve a leveleket leválasztják azokról. Az így keletkezett jelentős mennyiségű hulladék évekig nem korhadt el, illetve a lebomlásával együtt is, hogy nagy mértékű tápanyag felhalmozulás keletkezik a talajban, ami az a következménye, hogy az agresszív gyomok ellepik a területet. Ennek elkerülése érdekében egyrészt a védett természeti területen csak meghatározott helyen lehet a tisztítást elvégezni, másrészt gondoskodni kell a hulladéknád kezeléséről is. Ennek legjobb módja a bálázás vagy darálás, majd mezőgazdasági melléktermék elégetésre alkalmas kazánban történő felhasználás.

CSATORNÁK KARBANTARTÁSA

A mezőgazdasági területeket kisebb-nagyobb csatornák hálózata, melyek funkciója az esetek többségében a belvizek elvezetése. Mivel ezek a vizek legtöbbször mezőgazdasági területekről származnak, bennük általában jelentős mennyiségű tápanyag, szántók, intenzíven kezelt gyepek esetében műtrágya is található, ami a gyakorlatban oldott nitrogént és foszfort jelent. Ez a két anyag azonban nemcsak a szántóföldi, hanem a vízi növények számára

fontos tápanyag, amely növekedésüket is serkenti. Ezek okozzák a vizekben a gyors, néha robbanásszerű benővényesedést. A csatornák esetében ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy az a víz, amit azokon szeretnénk elvezetni, túltáplálja a vízínövényeket, azok a számukra kedvező körülmények között sűrű állományokat képeznek, ami viszont megnehezíti, esetenként meggátolja a víz mozgását. Annak érdekében, hogy a csatornák vízszállító képessége ne

A tápanyagokban gazdag vizek felgyorsítják a csatornák benővényesedését

A csatornák kikotrása rendkívül költséges és csak néhány évre jelent megoldást

esőkkor, az üzemeltetők a kisebbek – keskenyebbek – növényzetét rendszeresen levágják. A kaszálékot a helyszínen hagyják, a víz alá kerülő növényi részek bomlásnak indulnak és az évek során iszapot képeznek, ami – a feltöltődésük révén – tovább rontja a csatornák vízszállító képességét. A feliszapolódás mértéke egy ponton túl az eredeti funkciót veszélyezteti, ezért a csatornákat kikutatják. Ilyenkor annak fenékszapját kimarkolják, és a partra halmozzák fel általában a gép hatótávolságán belül, illetve a csatorna oldalát „részeszik”, amelynek egyik oka szintén az, hogy a megtelepedő növényzet kezelhető legyen.

A csatornában számos élőlény is megtalálhatja életfeltételeit, a különböző vízi rovaroktól kezdve a békák több faja, gőtek és mindenekelőtt a különböző halfajok. Utóbbiak közül a réti csík gyakran tömegesen él a csatornában, de megtalálható itt a fokozottan védett lápi póc is. Ezen élőlények a különböző

vízimadaraknak jelentős táplálékforrást biztosítanak, hiszen a területen nagy mennyiségű zsákmány áll rendelkezésre. A csatornák kikotrása azonban a madarak számára nem mindig kedvező, hiszen a kistestű madarak számára a kistestű csatornák esetében.

A csatornák kikotrása, azok növényzetének eltávolítása ezekben az élőlényeknek az életfeltételeit megszünteti, esetenként állományaik jelentős része a beavatkozásra elpusztul. A gazdálkodók a legkritikább esetben fenntartói egy csatornának, viszont mint használatnak nem közömbös számukra sem, hogy azok vízszállító képességük milyen állapotban van.

A csatornák karbantartása miatt gyakran kialakuló érdeklődések kezelése hatósági feladat. A beavatkozások kivételével megelőzően tájékozódni kell az adott csatorna élővilágáról és az engedélyt ennek függvényében kell kiadni. Általában a madarak fészkelési időszakában, amikor egy nádszegéllyel is rendelkező csatornában 50-100 méterenként található egy nádiposzáta stb. fészke, a tevékenység nem kívánatos.

Sajnos az időbeli ütemezés miatt csak a madarak sikeres fészkelése biztosítható, a többi vízhez kötődő élőlény mindenképpen sérül a kikotrás során. A sérülés mértékének csökkentése úgy biztosítható, ha a csatornák

csak az egyik partját részesítik, illetve kikutatják ki. Lehetséges a szakaszos kotrás is, de ezt a fenntartók a legtöbb esetben nem tartják elégséges beavatkozásnak, és ezért nem is alkalmazzák a gyakorlatban.

A legelők mellett húzódó csatornák növényzetének túlbuzgósítása a legolcsóbban azok legeltetésével kezelhető. A sekély, nyár közepére kiszáradó csatornák tisztító legeltetésére leginkább alkalmas a szarvasmarha, de a lovak, birkák is képesek erre.

Az egész évben vízzel telt csatornák legeltetését azok a gazdálkodók tudják megoldani, akik bivalyok tartásával is foglalkoznak. Könnyen karbantarthatják a területükkel határos csatornákat, amennyiben úgy határozzák meg a legeltetett területet, hogy a bivalyok a csatornába

bele tudjanak menni. Ilyen esetben a villanypásztor a csatorna túlsó oldalára kell kirakni, így a bivalyok a legelő felől bejutnak a csatornába, a másik partra azonban már nem mennek ki. A bivalyok előszeretettel tartózkodnak naphosszat a vízben. Eközben a vízparti növényzetet ki- legelik, a nád és gyékény nem tudja benőni a csatornát. Ezért nem kell drága kotrást végeztetni, amely ráadásul jelentős környezetterheléssel jár a nagy mennyiségű üzemanyag felhasználásából következő légszennyezés által. Meg kell azonban említeni, hogy a nehéz állatok taposása „mederelfajulásokat” okoz, amit – bár jóval ritkábban végezve –, de szintén kotrással lehet helyreállítani. A kotrás hátránya még, hogy a jellemzően a csatornák partján, a kikottort, tápanyagban dús iszaptól képzett depóniák erősen gyomosodnak és ezek

A csatornák nádszegélyében sok nádiposzáta fészkel, ezért a kikotrás csak a vegetációs időszak után szabad megkezdni

Az állandó vízű csatornákat bivalyokkal lehet a legegyszerűbben karbantartani

a gyomnövények, ha lehetőségük van magok érlelésére, akkor agresszíven terjednek a környező gyepeken is.

A csatornák legelő állatokkal történő karbantartása azonban nem alkalmazható minden Natura 2000 területen, mivel ott, ahol a terület szitakötők megőrzése miatt került kijelölésre, pl. diszes légivadász, ezzel éppen az ellenkező hatást érնék el. A szitakötők számára rendkívül fontos a kisvízfolyások növényzetének szerkezete, mert a különböző életfolyamataik eltérő növényzethez kötődnek. Az ilyen kisvízfolyások növényzetének levágása és a mederben hagyása, szarvasmarhával, vagy bivallyal történő tartós legeltetése átalakítja a számukra megfelelő élőhelyet, megszünteti létfeltételeiket, ezért ezt el kell kerülni. Ezek az élőhelyek azonban általában kis vízállító képességgel rendelkező csatornák, amelyekben a bivalyok

nem tudnak dagonyázni, viszont a parti növényzet lerágásával károsan befolyásolják az élőhelyet. Általánosságban elmondható, hogy azokban a csatornáknál, amelyekben a bivalyok képesek teljes testükkel elmerülni, lehetséges azoknak az állatokkal történő karbantartása, a kisebbeknél azonban csak a természetvédelmi kezelővel történő egyeztetés után végezhető az ilyen típusú karbantartás.

Abban az esetben, ha a csatorna a gazdálkodó tulajdonában lévő területen halad keresztül és erre van műszaki lehetőség, célszerű megfontolni, hogy a víz visszaduzzasztásával esetleg a szomszédos területekre történő kiterítésével jelentősen csökkenthetjük a nedves területekhez kötődő élővilág fennmaradását. A tavaszi időszak vízfeleslegeinek ilyen módon történő visszatartásával jelentős mértékben javulhat a legelő kaszálók fűhozama is.

GAZDÁLKODÁS ÉPÜLETEI, MAJOROK

Napjainkban, amikor a mezőgazdasági területekhez kötődő, korábban gyakori madárfajok állományai Európa szerte drasztikusan csökkennek, a gazdasági központok által kínált fészkelő és táplálkozóhelyek egyre fontosabbak lesznek a madárfajok védelme szempontjából. A gyakran monoton agrártájban a változatos táplálkozási és megtelepedési lehetőséget kínáló gazdasági központoknak egyre nagyobb természetvédelmi jelentősége van. Az ilyen környezetben előforduló fajok megismerése, viselkedésük megfigyelése a madárvédelmi szempontok mellett meghatározó élményt adhat a gazdaságban dolgozóknak és az odalátogatóknak egyaránt.

Minden közepes méretű, vagy nagyobb gazdaságban van, vagy vannak gazdasági központok, ahol a gépeket tárolják, javítják, a terményt, a vetőmagot, a kemikáliákat tárolják. Ott, ahol állattartással is foglalkoznak, az istállók és azok környéke is ebbe a körbe tartozik. Ezek az épületek gyakran kiváló fészkelési

lehetőséget kínálnak különböző védett, esetenként fokozottan védett madárfajok számára. Az állattartással is foglalkozó telepeken a bőséges táplálékbázist kínáló sok repülő rovar miatt akár tömegesen is megtelepedhetnek egyes rovarevő madárfajok, különösen a fecskék. Fontos ezért, hogy a gazdálkodók ismerjék ezeket a madarakat és a védelmük érdekében szükséges és lehetséges intézkedéseket.

Mindenekelőtt azt kell hangsúlyozni, hogy a gazdasági központokba betelepülő madarak azért választják fészkelő helyüknek ezeket az épületeket és környéküket, mert pontosan érzékelik, hogy az ott folyó tevékenység számukra nem jelent veszélyt. Van azonban ennek egy másik oldala is, nevezetesen az, hogy azt is „tudják”, hogy a folyamatos emberi tevékenység és jelenlét viszont megvédi őket „ragadozóikkal” szemben. A forgalmas irodajátó fölé hajló ágon, 3 méter magasságban fészkelő tengelic biztos lehet abban, hogy ott a dolmányos varjú nem fogja ki-rabolni a fészket, és abban is, hogy

Kivik a legtöbb majorban megtalálható

az irodába bejáró emberek 99%-a a jelenlétét sem fogja észlelni. Azokat a gazdasági központokat azonban, ahol takarmányt is tárolnak, a legtöbb állat a könnyen hozzáférhető táplálék miatt keresi fel, gyakran tömegesen.

Az elhullott szemek fogasztása nem okoz semmiféle problémát. A gabonatároló helyiségekbe azonban nem szabad beengedni a madarakat és más állatokat sem, mert ennek lehetnek közegészségügyi kockázatai.

Az épületekben fészkelő madarak többsége persze olyan részeket vesz birtokba, amelyekről szinte nincs

is tudomása az ott dolgozóknak. Ilyenek mindenekelőtt a különböző padlások, de a színek tetőszelvénye, vagy az évek óta használaton kívül álló, betört üvegű, nyitott ablakú, vagy ajtajú – és ezáltal a madarak egy része számára megközelíthető – helyiségek is. Vegyük sorba azokat a madarakat, amelyek többé-kevésbé rendszeresen megtelepsznek a gazdasági épületek, istállók számukra alkalmas helyein.

Az itt bemutatásra kerülő állatfajoknak csak kisebb része tartozik az ún. Natura 2000 jelölő fajok közé. Kiadványunkban azonban szükségesnek tartjuk szerepeltetni őket, mert sokszor kerülnek velük kapcsolatba a gazdálkodók.

Fehér gólya: Néhány évtizede még elsősorban fákön, kéményeken, tetőgerincen, szalmakazalon és más ezekhez hasonló helyeken építette fészket. Az 1970-es évektől kezdődően egyre nagyobb számban települtek át a települések kis- és közepesfeszültségű villanyoszlopaira. Hamar megindult a fészektartó kosarak felszerelése, az áramszolgáltatás és a gólyák biztonsága érdekében.

Napjainkban a hazánkban fészkelő gólyaállomány döntő többsége az elektromos vezetékhálózat oszlopain költ. A madárvédelmi/természetvédelmi szervezetek és az áramszolgáltatók gyümölcsöző együttműködésének köszönhetően napjainkra több ezer gólyafészektartó került kihelyezésre. Ilyen tartószerkezetet a gazdasági épületek környékén lévő villanyoszlopra is fel lehet szerelni, segítve ezzel a gólyák megtelepedését. Az utóbbi tíz évben azonban már nem az alkalmas fészkelő helyek hiánya a legjelentősebb probléma, hanem az áramütés. Ez elsősorban a közepesfeszültségű légvezetékek tartóoszlopaira felszálló madarakra nézve jelent súlyos veszélyt. A településeken, gazdasági épületek környékén fészkelő gólyák fiókáira ennél is nagyobb veszélyt jelent azonban az ilyen helyeken szinte mindenütt megtalálható transzformátor oszlopok jelenléte. Ezek szigetelése a legtöbb esetben egyedi megoldást igényel, ezért nagyon sok helyen még szabadon állnak a rendkívül

veszélyes vezetékek. A fészkekből kirepülő, még nagyon bizonytalan röptű fiókák sokszor először ezen landolnak és áramütés következtében rögtön el is pusztulnak. Nem ritka az sem, hogy az egész fészkealj valamennyi fiókája ilyen sorsra jut. Az ilyen és ehhez hasonló esetek elkerülése érdekében a gólyák megtelepedése esetén célszerű felvenni a kapcsolatot a működési terület szerint érintett nemzeti park igazgatósággal és az áramszolgáltatókkal a szükséges teendők egyeztetése és megvalósítása érdekében.

Esetenként előfordul, hogy egy fészket át kell helyezni, mert a fa, amelyen az található, kidőlés közeli állapotba került, a kéményt fel kell újítani stb. Ilyen esetben az a legjobb, ha az új fészek eleve egy erős fészkealapra épül, függetlenül attól, hogy az fára, tetőgerincre vagy kéményre kerül. A gólyák szívesen elfoglalják majd a fészket új helyén is, különösen akkor, ha az magasabban van, mint a korábbi fészek. Az áthelyezéseket a fiókák kirepülése utáni időszakra kell ütemezni, de ha veszélyzetben fiókás vagy tojásos fészket kell áttelepíteni az is megoldható. Ilyen esetben azonban fel kell venni a kapcsolatot a területileg illetékes természetvédelmi őrrrel, vagy a Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület munkatársaival.

A fehér gólya fokozottan védett madár, pénzben kifejezett értéke: 100 000 Ft.

Vörös vércse: Az egykor elsősorban a nyílt térségekre jellemző apró termetű ragadozó madár egyre több városban, gyakran a nagyvárosok belsejében is megtelepszik. A gazdasági központok, istállók környékén bárhol megtelepedhet, ha talál magának megfelelő fészkelő helyet. A sólymok és vércsék nem építenek fészket, hanem más madarak fészkeit használják költésre. Magyarországon a vörös vércsék elsősorban a szarvakfészkekben, kisebb mértékben a dolmányos varjú, esetleg vetési varjú fészkekben költenek. A vörös vércse azonban előszeretettel elfoglalja a számára kihelyezett félig nyitott fészkelő ládákat is. Rendszeresen megtelepsznek olyan épületrészekben is, ahol a tojásaikat biztonságosan kihelyezhetik és a fiókáik is felnőhetnek. Leggyakrabban a padlásteretek zavaratalan, sík részein találjuk fészkeiket, de találták már toronydaru, vagy híd szerkezetében is.

Gazdasági épületekben leggyakrabban a padlásteretekben telepszik meg. Költőláda kihelyezésével segíthető megtelepedése, sikeres költése. A ládát úgy kell kihelyezni, hogy azt a tűző nap lehetőleg ne érje, még akkor sem, ha a természetben ez gyakran előfordul. A ládát csak olyan módon szabad kihelyezni, hogy ahhoz a nyest semmilyen körülmények között ne férhessen hozzá. Az épületek külső fala általában megfelelő hely lehet a fészekláda kihelyezésére, de ügyeljünk arra, hogy ne legyen a közelében olyan faág, amelyről a nyest

átugorhat. A fészkelő láda aljára nem szemű kavicsot kell szórni. A tojó által a kavicságyban kialakított mélyedéssel elkerülhető, hogy a tojások szétguruljanak. Többszöri költés után már a fiókák szőrből, csontokból álló köpetei is lehetővé teszik a költés cséze kialakítását. A finomszerkezetű kavicsot nélküldöző ládákban, azok deszka aljzatán, a tojások könnyen sérülhetnek, illetve szétgurulhatnak. *A vörös vércse védett madár, pénzben kifejezett értéke: 50 000 Ft.*

Gyöngybagoly: Jelenlétéről gyakran csak az éjeli örök beszámolója alapján szereznek tudomást, mivel nappal padlásokon, vagy más zavaratalan sötét épületrészekben tartózkodik, és általában csak sötétedés után indul vadászni. A gyöngybagoly manapság már szinte kizárólag épületekben költ. Tipikus fészkelő helye a templomtornyok, és -padlások, pakták, raktárak, istállók padlásteret. A gyöngybagoly sem épít fészket, tojásait a padlásterben található törmelék, homok közé kapart mélyedésbe rakja. Ahol több éve költ, ott szőrből és csontokból álló köpetei vastag réteget képeznek, és a tojásai is ebben találhatók. Hófehér tojásainak száma a rágcsálók mennyiségétől függően változik, 5-12 között. Azokban az években, amikor a mezei pocok állománya ugrásszerűen megnő (ún. grádációs évek) akár kétszer is költ. Ha tudomást szerzünk jelenlétéről, a legtöbbet azzal segíthetünk, ha az általuk használt padláster zavaratalanságát biztosítjuk. Nagyon fontos azon-

ban ügyelni arra, hogy karbantartás, épületrenoválás stb. alkalmával ne távolítsák el a számukra bejáratként szolgáló nyílásokat, mert ez a szülők és a fiókák pusztulásához vezet. A legjobb megoldás az, ha az ilyen munkákat a költési időszakon kívül végeztetjük el, azaz augusztustól januárig terjedő időszakban. Ha az átalakítások lehetetlenné teszik a gyöngybagolyok épületbe történő bejutását, számukra kialakított fészkelőláda kihelyezésével kell gondoskodni róluk. Ezeket olyan módon lehet kihelyezni a padlásterbe, hogy a bagolyok ne juthassanak be az épületbe, csak a ládába. Ilyen esetben az a legcélszerűbb, ha Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesülettel felvesszük a kapcsolatot, amelynek tagjai segítenek a költőláda kihelyezésében. (www.mme.hu)

A gyöngybagoly fokozottan védett madár, pénzben kifejezett értéke: 100 000 Ft.

Kuvik: Apró termetű bagoly, amelyik gyakran nappal is vadászik, vagy legalábbis látható a kéményen, tetőgerincen üldögélve. Legtöbbször épületekben telepszik meg. Egy-egy elmozdult tetőcserep is elegendő lehet számára ahhoz, hogy a padlásterbe bejutva megfelelő fészkelőhelyet találjon. Gyakran költ természetes odúban, de viszonylag könnyen megtelepíthető speciális, számára készülő mesterséges fészkek odúban is. Az épületekben költő párok védelme érdekében a gyöngybagolynál leírtakat kell figyelembe venni.

A kuvik fokozottan védett madár, pénzben kifejezett értéke: 100 000 Ft.

Gyöngybagoly fiókák mesterséges költőládjában

Macskabagoly: Csak ritkán telepszik meg gazdasági épületekben, elsősorban erdős vidékek madara. A számára alkalmas élőhelyeken azonban nem ritka, hogy használaton kívüli kéményben költ. Mesterséges odúban megtelepíthető, de ott, ahol a gyöngybagoly, vagy kuvik már fészkel, nem kell segíteni állandó jelenlétét, mert a kisebb termetű kuvikot gyakran zsákmányul ejti. *A macskabagoly védett madár, pénzben kifejezett értéke: 50 000 Ft.*

Búbos banka: A búbos banka természetes körülmények között harkályfélék által vésett odúban, de még annál is gyakrabban fák kikorhadásaiban költ. Az emberi települések környékén azonban leggyakrabban tetőcserép alatt, a padlástérben, vályogépületek üregeiben, vagy más épületrészekben költ. Szívesen elfoglalja a mesterséges fészekodút is. A gazdasági épületekben megtelepedő párok külön védelmi intézkedést csak akkor igényelnek, ha felújítás során derül ki a madarak jelenléte.

A legegyszerűbb megoldás a munkálatok elhalasztása. Ha erre nincs lehetőség természetvédelmi szakember segítségét kell kérni, aki segít a helyben legjobb megoldás megtalálásában.

A búbos banka védett madár, pénzben kifejezett értéke: 50 000 Ft.

Füsti fecske: A fecskék, de különösen a füsti fecske, erősen kötődnek az állattartó telepek-

hez, istállókhöz. Természetesen néhány pár a gépműhelyekben, raktárakban, illetve bármely más nyitott épületben is megtelepedhet, tömegesen azonban elsősorban az istállóban fészkelnek. A füsti fecskékkel kapcsolatban csak akkor van szükség külön intézkedésre, ha a fészkek olyan helyen épül, ahol a fészkekben ülő fiókák ürüléke közvetlen problémát okoz, pl. bejárati ajtó, vagy ablak felett. Ezekben az esetekben a fészkek alá rögzített kartonlap, vagy deszka, az ún. „fecsképenka” felszerelésével egyszerűen biztosítható, hogy az ürülék ne kerüljön oda, ahol az konfliktust okoz.

Ügyelni kell arra, hogy azokban az épületrészekben, amelyekben a füsti fecskék megtelepsznek, az általában használt bejárati nyílást a költési időben ne zárják el. A kitört ablakok javítására is csak a fiókák kirepülése után kerüljön sor.

A füsti fecske védett madár, pénzben kifejezett értéke: 50 000 Ft.

Molnárfecske: Gazdasági udvarokban gyakran költ együtt a molnár és a füsti fecske. A molnárfecske az épületek külső falfelületein az eresz alá építi fészket. Általában kisebb-nagyobb telepet alkotnak. Sárból készült fészkek szinte teljesen zárt, csak egy kis bejárati nyílása van. A molnárfecskék korábbi években épült fészkeit, a bejárati nyílást kitágítva, gyakran házi verebek foglalják el.

Amennyiben a fészkek olyan helyen épültek, hogy a fiókák lehulló ürüléke gondot okoz, „fecsképenkával” könnyen lehet kezelni a kérdést. **A fecsképenka tulajdonképpen egy a fészkek alá rögzített polc, amelyik szélesebb, mint maga a fészkek, ezért az ürülék azon gyűlik össze és nem tud lehullani.**

Nagyobb telepein előfordulhat, hogy azokban poloskák vagy más élősködők elszaporodnak. Ezek ugyan csak a fecskék életét keserítik, az emberre nem jelentenek veszélyt, de bejuthatnak az iroda épületekbe, ahol viszont jogos ellenszenvet váltanak ki. Ilyen esetekben a fészkeket célszerű Insecticid 2000-el vagy Neostomosan 0,5%-os vizes oldatával lepermetezni. Ez a megoldás a fiókákat nem veszélyezteti, viszont megszabadítja őket a parazitákaitól. *A molnárfecske védett madár, pénzben kifejezett értéke: 50 000 Ft.*

Barázdabillegető: Ritkán építi fészket az épületek belsejébe, inkább a nyitott, vagy félig nyitott széna, vagy géptárolók gerendáira, illetve más vízszintes helyekre rakja azt. Fiókáinak biztonságos felnevelése általában nem igényel külön intézkedést. Ha a fészkek valamely gépben, vagy más eszközben található és nem lehet megvárni annak üzembe helyezésével a fiókák kirepülését, akkor a házi rozsdafarkúknál leírtakat kell alkalmazni.

A barázdabillegető védett madár, pénzben kifejezett értéke: 25 000 Ft.

A legutóbbi majorkában megtelepszik a házi rozsdafarkú, ezért ügyelni kell arra, hogy nehegy kizárjuk az épületből

Házi rozsdafarkú: Lakott és lakatlan épületeken, vagy azokban bárhol építhet fészket. Az épületek belsejében vízszintes gerendán, neonlámpa vízszintes dobozán, falra akasztott virágcserepben, füstifecske üres fészkeiben, kéménylyukban, de akár valamelyik traktor, vagy kombajn belsejében is építheti fészket. Az is előfordulhat, hogy a falnak támasztott oszlopok, gerendák tetejére telepszik.

Amennyiben az épületek belsejébe telepszik, ügyelni kell arra, hogy az általa használt bejárati lehetőséget ne zárják be, amíg a fiókák nem repültek ki.

A legtöbb istállóban még fészkelnek a fióti fecskék, de országos állományuk drasztikusan megfogyatkozott

Ha valamely használaton kívüli gépbe építi fészket és a fiókák kirepülése előtt üzembe kell helyezni az adott eszközt, akkor meg kell figyelni, hogy a madár honnan száll át a gépen lévő fészkekre. Általában ez valamely épületrész, amely lehetőséget kínál arra, hogy a fészket oda áthelyezzük. A szülők rövid idő alatt megszokják az új helyet és a fiókákat tovább etetik.

A házi rozsdafarkú védett madár, pénzben kifejezett értéke: 25 000 Ft.

Hantmadár: Gazdasági udvarokon épületrészekbe, téglavagy csereprakásokba építi fészket. Konfliktust csak akkor keletkeztet, ha a téglát vagy cserepet, akkor akarják felhasználni, amikor a fészkekben még tojások, vagy fiókák vannak. A legegyszerűbb megoldás az, ha megvárják a fiókák kirepülését, amely a kikelés után 12-13 nap múl-

va megtörténik. Legjobb azonban ilyen esetben is szakemberrel felvenni a kapcsolatot.

A hantmadár védett madár, pénzben kifejezett értéke: 50 000 Ft.

Szürke légykapó: A házi rozsdafarkúhoz hasonlóan vízszintes felületre építi a fészket, amely lehet gerenda, ablakpárkány, falra akasztott madárodú teteje, üres füstifecske fészkek, vagy más ezekhez hasonló alkalmatlóság. Mindig az épület külső részén telepszik meg, zárt térbe eddigi ismereteink szerint nem épít fészket, éppen ezért nem is igényel semmiféle külön tevékenységet a megőrzése. Ha azonban az épület külső részét tatarozásra kerül, meg kell várni a munkálatok kezdésével a fiókák kirepülését.

A szürke légykapó védett madár, pénzben kifejezett értéke: 50 000 Ft.

Szencinege: Odúlakó madár, mesterséges, vagy természetes faodvakban költ. Gyakran megtelepszik azonban postaládában, kerítésoszlopban, vagy vízszintesen futó csőben. A postaládában történő megtelepedésnél ügyelni kell arra, hogy a küldemények a fiókák kirepüléséig máshová kerüljenek, és semmiképpen se zárják el a bejárati nyílást, ami a fiókák pusztulását eredményezné.

A szencinege védett madár, pénzben kifejezett értéke: 25 000 Ft.

Csoka: Épületek padlásaiban, épületzugokban, kéményekben, hodályok tetőszerkezetében, padlásokon telepszik meg. Viszonylag nagy gallyakból épült fészket épít. Konfliktust csak az okozhat, ha átépítés, karbantartás miatt az általa használt zavartalan épületrészekben valamilyen tevékenység kezdődik, illetve a kéményeket a fészkelési időszakban is használni akarják, és azok nem „szelelnek” a beléjük hordott fészkeanyag miatt. Azokat a kéményeket, amelyek használatban vannak, a füstnyílás ráccsal való felszerelésével lehet csökamentesen tartani. Ha ez nem történt meg, akkor viszont meg kell várni, amíg a fiókák kirepülnek, és csak ezután lehet a kéményt használni. Mivel a csókák legtöbbször több párban, esetleg kisebb telepekben fészkelnek, hangoskodásuk alapján jelenlétükről könnyen tudomást lehet szerezni, ami segíti a munkálatok időbeli ütemezését.

A csoka védett madár, pénzben kifejezett értéke: 50 000 Ft.

Seregély: Odúlakó madár, amely leggyakrabban a harkályok által vésett természetes odvakban telepszik meg. A mesterséges fészkekodvakat szívesen elfoglalja, de egyre gyakrabban költ épületzugokban, hullámpala alatt, vagy akár a lámpatestekben is. Megőrzése nem igényel külön intézkedést, ugyanakkor nagyon könnyen megtelepíthető a számára alkalmas mesterséges fészkekodvak kihelyezésével.

A seregély nem tartozik a védett madárfajok közé.

Pásztormadár: Inváziós madár, legutoljára 1995-ben fészkel Magyarországon. Ekkor a legtöbb pár hortobágyi nádtetős juh hodályok tetőszerkezetében alakította ki fészket. Telepesen költ, esetenként akár ezernél is több pár alkot egy kolóniát. Általában semmiféle külön intézkedést nem igényel telepeinek megőrzése.

A pásztormadár védett faj, pénzben kifejezett értéke: 50 000 Ft.

Mezei veréb: Mesterséges és természetes faodvakban, kikorhadásokban, épületek üregeiben, hullámpala alatt és számos további helyen is megtelepedhet. A verebek fiókáikat elsősorban rovarokkal táplálják. Állományuk az utóbbi három évtizedben jelentősen lecsökkent, ezért is került a mezei veréb a védett fajok közé. Sikeres költésének biztosítása nem igényel külön intézkedést.

A mezei veréb védett madár, pénzben kifejezett értéke: 25 000 Ft.

Házi veréb: Bizonyára mindenki emlékszik még arra, hogy évtizedekkel ezelőtt a mezőgazdasági tájban, de akár a nagyvárosokban is, milyen hatalmas verébesapatokkal lehetett találkozni. Ez sajnos már a múlté. A házi veréb ugyan nem védett madár, de semmi sem indokolja, hogy a töredékére csökkent állományt ne őrizzük meg. Megtelepedése esetén hagyjuk, hogy fiókáit nyugodtan felnevelje, még akkor is, ha esetleg a molnár fecskék sárfészekét foglalja el. *A házi veréb nem tartozik a védett madárfajok közé.*

A fentebb ismertetett madárfajok számára mesterséges fészekodvak megrendelhetők a www.bolt.mme.hu honlapról.

Denevérek: Az épületlakó denevérek a zavartalan padlásokon gyakran akár nagyobb kolóniákban is megtelepedhetnek. Az ilyen helyeken a zavartalanság biztosítása különösen fontos, mert ezeken a helyeken történik a kölykezés is. Bármiféle épület-átalakítást úgy kell tervezni, hogy az a késő őszi és tavaszi időszak között történjen. Ügyelni kell arra, hogy a denevérek folyamatosan ki és be tudjanak jutni az épületbe, ne történjen olyan művelet, ami kizárja őket, mert ez a legtöbb esetben azt is jelenti, hogy sok állat bennreked és elpusztul. A denevérek által lakott épületek éjszakai megvilágítását

mindenképpen el kell kerülni. Ha a gazdálkodó segíteni szeretné az éjszakai repülő rovarok ritkítását végző denevérek megtelepedését, akkor ajánlott denevérodúk kihelyezése is. Ezek nappali pihenőhelyet kínálnak a denevéreknek a nyári félévben. A denevérodú a www.mme.bolt.hu honlapról megrendelhető. *A denevérek minden faja védett, vagy fokozottan védett állat.*

Rágcsálók irtása: Az állattartó telepeken és a takarmány tárolására szolgáló épületek környékén folyamatosan, vagy rendszeresen végeznek rágcsálóirtást. Csak olyan szert és módszert ajánlott használni, amely kizárja, hogy más állatok is hozzáférjenek a mérleghez. A rágcsálók ellen lassan ható mérkeket alkalmaznak, hogy a kártevők ne tudjanak a csalifalatok és az elhullások között összefüggést találni. A méregtől elgyengült, tehát könnyen elfogható egyedeket összefogó baglyok, vércsék esetében nagy a másodlagos mérgezés veszélye, ezért inkább a mechanikus csapdák a javasoltak. Azokat a módszereket, amelyek más állatok pusztulását is eredményezhetik, kerülni kell. Ilyen pl. a különböző ragadó anyagok használata. Ezekbe gyakran nem csak az egér, vagy a patkány ragad bele, hanem más élőlény, pl. a cickány, vagy akár a vergődő egérrévárgó gyöngybagoly is.

ÖZÖNFAJOK KEZELÉSE

Ma már a világ számos pontján, így a természeti rendszereket (ökoszisztémákat), mint az emberiség létét, gazdasági termelő tevékenységét veszélyeztető tényezők közé kell sorolni az özönfajok elkepesztő méreteket öltött szétterjedését, és az ebből adódó negatív hatásokat. Bár a fajok elterjedési területének módosulásai alapvetően természetes folyamatok, mára ezek az ember hathatós beavatkozásai miatt hihetetlenül

felgyorsultak, és gyakorlatilag kezelhetetlenné váltak. Ezek a folyamatok nemcsak a szárazföldeket, az édesvizet, de a tengereket és az óceánokat is veszélyeztetik. Az emberi tevékenység részeként, hol szándékosan, hol véletlenül bizonyos fajok már évszázadokkal korábban, és sajnos napjainkban az utazási, szállítási lehetőségek ugrásszerű növekedésével egyre nagyobb számban kerülnek eredeti élőhelyüktől nagy távolságra.

Az egyik legveszélyesebb özönművelvény a selyemkóró

A gyalogakác rengeteg magot terem, ami segíti robbanásszerű terjedését

A vasúti, közúti szállítás, a hajózás, az áruk hatalmas távolságokra történő szállítása egyre több fajt messzire „repít” élőhelyétől. Az ilyen módon messzire került fajok döntő többsége elpusztul a szállítás során, vagy a célállomás környékén. Vannak olyan fajok, amelyek túlélnek az áttelepítést, de nem kezdenek lendületesen szaporodni. A fajok töredéke azonban az új élőhelyen, – kihasználva a konkurencia és a fogyasztók, illetve zsákmányolók hiányát – elképesztő ütemben kezd szaporodni és hatalmas állományokat hoz létre, vagy óriási területeket borít be. Ezek az ún. **özönfajok**, vagy gyakran nevezik őket inváziós fajoknak is.

Ki kell azonban emelni, hogy nem csak a messzi vidékekről érkeznek lehetnek özönfajok, hanem a nálunk honosak is azzá válhatnak. Ilyenek pl. a nád, vagy a siska nádtippa, a rekettyefűz, amelyek, ha kikerülnek eredeti életterükből – ahol számos konkurens faj között, vagy speciális korlátozó tényezők mellett nem tudnak robbanásszerűen szaporodni – özönfajként viselkednek.

Az özönfajok általában rendkívül nagy mennyiségű magot termelnek, petét raknak, vagy másféle szaporító képletet „állítanak elő”. Bárki meggyőződhet erről, ha megtekint

a gyalogakác termését, amelyben, százával ülnek a magok és minden hajtásvégen van egy-három termés. A selyemkóró termésén is jól látható a tömeges magtermés.

Miközben Magyarországon pl. a selyemkóró már 50 000 hektár körüli területet fertőzött meg, és napjainkban az sem ritka, hogy szántóföldek közepén az érő gabona között is találkozunk előőrseivel, mégis vannak, akik felelőtlenül, tevékenységük valós hatását fel nem ismerve, szórják, terjesztik magját. Néhány évtizeddel ezelőtt a Felső-Tiszán a gyalogakácot még ültették, ma már viszont nincs az országnak olyan része, ahol ne lepne el hatalmas terü-

Fotó: Harkany László

Minden ágyvégen 3-4 virág van

Hamar kinakulnak az áthatolhatatlan gyalogakác „tengerek”

Fotó: Magyarországi László

leteket. Irtása óriási erőfeszítéseket követel, hatalmas költségekkel jár és a folyókat kísérő hullámterekben tömeges elszaporodása az árvízi biztonságot veszélyezteti.

Özönfajok Magyarországon sajnos nagy számban fordulnak elő, de közöttük is van néhány, amelyek különösen komoly problémát keletkeztetnek.

Miért veszélyesek az özönfajok? Mert:

- Előre nehezen kiszámítható módon alakítanak át évszázadokon át használt/hasznosított ökoszisztémákat.

Sok helyen a vízpartokon már semmi sem él meg, mert a japán keserűfű kiszorította és ezzel jelentős ökológiai és gazdasági kárt okoz.

Az aranyvessző is veszélyesen terjed, de legelő állatokkal könnyen visszaszorítható.

- Olyan élőhelyeket tesznek tönkre és/vagy jelentősen csökkentik a biológiai sokféleséget, amelyek megőrzése különösen fontos társadalmi érdek, mivel ezek egyúttal egy jól működő agrárgazdaság fontos termelési helyszínei is.

- Olyan területeket lepnek el, ahol gazdasági növényeket is termeszthetnénk, vagy más módon hasznosíthatnánk.

- Az ellenük való hatékony védekezés technológiája a legtöbb faj esetében még nem áll rendelkezésre.

- Amennyiben ismerjük az ellenük való védekezés módját az általa-

A legnagyobb „ellenesség” a parlagfű, megfelelő agrotechnikával kordában tartható

ban rendkívül költséges. Szántó-földi művelés esetén ez a költség több tényezőtől áll össze: gázolaj, vegyszer, gép amortizáció, munkaidő stb.

- Más helyeken, pl. az élővizekben pedig még beavatkozni sem tudunk, így a várható – előbb-utóbb megfizetendő – költségeket becsülni sem tudjuk.

A biológiai sokféleség csökkentése két módon valósul meg. **Egyrészt konkrétan kiszorítanak konkurenciát**

kevéssé viselő fajokat, másrészt sok növényfaj úgy él itt közülük, hogy nem része az eredeti természeti rendszernek. Ez azt jelenti, hogy leveleit, szárát stb. nem rájá egyetlen rovar sem, nincsenek károsítói, ezért ilyen tényezők sem korlátozzák szaporodásukat. Ha nem élnek rajtuk rovarok, akkor szűkül más élőlények táplálékláncba is, pl. a cinegéké, és a tápláléklánc magasabb szintjén élő ragadozók is kevesebb élelemhez juthatnak, ezáltal az egész rendszer károsodik. Míg Magyarországon

pl. a közönséges tarackbúzá 81 állatfaj fogyasztja, addig pl. a gyalogakácot talán egyetlen sem.

Az ősönfajok legtöbbje gazdasági értelemben haszontalan. A selyemkórót nem legelik a vadon élő állatok, de a háziállataink sem. Igaz, hogy a méhészek dús virágzata miatt kedvelik, helyenként mesterségesen terjesztik is, de ettől még nagyobb a veszélye, mint az esetleges haszna. A gyalogakác semmire sem használható, a zöldjuhar, a bálványfa fája értéktelen.

Magyarországon nincsenek pontos adatok arra vonatkozóan, hogy az egyes ősönfajok milyen mértékben terjedtek el, és ennek megfelelően azt sem tudjuk pontosan, hogy mekkora jövedelem kiesést okozhatnak, és mekkora költséggel jár már ma is korlátozásuk. Mindezekből szinte következik, hogy sajnos **Magyarországon még nincs átfogó jogi szabályozás az ősönfajokkal kapcsolatban.** Néhány veszélyes gyomnövényre vonatkozóan van részszabályozás, ilyen pl. a parlagfű. Az agresszívnek minősülő ősönfajok Natura 2000 gyepterületeken történő továbbterjedését a 269/2007 (X.18.) Kormányrendelet értelmében meg kell akadályozni. Sajnos azonban, ha nem kerülnek felszámolásra a magtermő egyedek, akkor az újratelepülés miatt ezt a műveletet évről-évre meg kell ismételni. A rendelet értelmében a Natura 2000 területeken a követke-

ző fajok terjedését kell megakadályozni a gazdálkodónak:

Fásszárúak: akác, amerikai kőris, bálványfa, keskenylevelű ezüstfa, fekete fenyő, erdei fenyő, gyalogakác, kései meggy, zöld juhar.

Lágyszárúak: alkörömös, japán keserűfű fajok, kanadai aranyvessző, magas aranyvessző, parlagfű, selyemkóró, süntők.

A hullámtéri legelők átmeneti felhagyása után két év alatt kialakuló **gyalogakác** állományok kiirtása, a száraz legelőket benövő **keskenylevelű ezüstfa** eltávolítása csak nagyon sok pénzzel és rengeteg munkával lehetséges. A patak-, csatorna- és folyópartokat elfoglaló **japán keserűfű** ellen egyelőre nem tudunk hatékonyan védekezni. Az ősönfajok közé azonban nem csak növények, hanem állatok is tartoznak. Ilyen pl. a **kukoricabogár**, a **törpeharcsa**, a **naphal**, a **spanyol csupaszcsiga** stb. Az ezüstkárászt ugyan el lehet fogyasztani, de ha helyette nemesebb halak nagyobb számban élnének vizeinkben, az mindenkinek öröme lenne. A horgászok, de a természetes vizekben halászók is pontosan tudják, hogy mennyi problémát okoz vizeinkben a törpeharcsa, és persze azt is mindenki látja, hogy egyelőre nincs ellene semmiféle eszközünk. A **spanyol csupaszcsiga**, a **burgonyabogár**, a **harlekin katicabogár** súlyos károkozásuk mellett még tápláléknak sem jön szóba más állatok számára.

Időszertű lenne egységes, az ország egész területére vonatkozó szabályokat felállítani az aranyvessző, a selyemkóró, a gyalogakác, a keskenylevelű ezüstfa és más fajok szétterjedésének és felmérhetetlen gazdasági károkozásának megállítására.

Arra egyébként számos uniós tagországban van példa, hogy az őzönfajok irtását az uniós agrár/Natura 2000 támogatások nagyon komolyan finanszírozzák, esetlegesen előfordul az is, hogy az őzszes elérhető agrártámogatás közül ezek a célfeladatok a legmagasabb összeggel támogatottak.

Jelen kiadványunk terjedelmi okok miatt nem foglalkozhat részletesen az őzönfajokkal és az ellenük való védekezéssel. A gazdálkodók figyelmét azonban szeretnénk felhívni arra, hogy amennyiben a használatukban lévő területeken még ilyenek nincsenek, viszont a jövőben felbukkannak, **azonnal próbálják meg visszaszorítani őket, addig, amíg nem alakul ki stabil,**

szaporodó állományuk, mert ezután a beavatkozási költségek ugrásszerűen megnövekednek. Természetesen vannak olyan fajok, amelyekkel szemben egy-egy gazdálkodó nem tud lépni. Ezek esetében nemzeti stratégiára és intézkedési tervre lenne szükség.

Legfontosabb őzönnövényeinkről az alábbi kötetekben található részletes információk:

Mihály Botond – Botta-Dukát Zoltán (2004): Biológiai Inváziók Magyarországon. Őzönnövények. A KvVM Természetvédelmi Hivatalának Tanulmánykötetei 9. TermészetBúvár Alapítvány Kiadó, Budapest

Mihály Botond – Botta-Dukát Zoltán (2006): Biológiai Inváziók Magyarországon. Őzönnövények II. A KvVM Természetvédelmi Hivatalának Tanulmánykötetei 10. Budapest

Mindkét kötet elérhető és letölthető az alábbi honlapról: www.termeszetvedelem.hu/ozonfajok-magyarorszagon#kiadvanyok

AJÁNLÁSOK A JÖVŐBENI SZABÁLYOZÁS, ILLETVE A TÁMOGATÁSI FELTÉTELEK MEGHATÁROZÁSÁHOZ

Az ajánlások csak azokra a kérdésekre térnek ki, amelyek a jelenlegi gyakorlathoz képest változtatást igényelnek.

Stratégia alkotás

Ki kell dolgozni az őzönfajok elleni védekezés nemzeti stratégiáját és annak megvalósítására vonatkozó intézkedési tervet.

Engedélyezés Natura 2000 területeken

- Meg kell szüntetni a meglévő tanyák, állattartó telepek felújítási és bővítési munkálatainak építési engedélyezési eljárása során azt a gyakorlatot, miszerint a természetvédelmi hatóság a

Fotó: Visszó László

Az ürgés legelők fenntartása fontos gazdasági érdek, miközben jelentős természeti értéket képviselnek

Natura 2000 jogi jellegre hivatkozva érdemi vizsgálat nélkül elutasítja a kérelmet, gátolva ezzel a területkezelést, és különösen az állattenyésztés fellendítését.

- Meg kell szüntetni a gyepterületeken felverődött ún. száraz nád „irtásának” engedélyezési kötelezettségét.
- Meg kell szüntetni a sertéssel történő legeltetés tiltását, helyette a szabályozott körülmények közötti megvalósítás feltételeinek megteremtése szükséges.
- Meg kell szüntetni a tűzzel történő gyepterület kezelés tilalmát, szabályozott keretek közötti megvalósítás feltételeit kell jogszabályba foglalni.
- A kaszálás megkezdésének 5 munkanappal előbb történő bejelentése, gazdálkodói szempontból nem életszerű, ezért meg kell változtatni. Elegendő lenne előírni a 48 órán belüli bejelentési kötelezettséget.

A jövőbeni támogatási rendszer módosítását úgy kell elvégezni, hogy:

- a sertéssel történő szabályozott körülmények között megvalósított legeltetés is legyen támogatható,

• az özönnövények irtása, a jelenleginél jóval nagyobb összeggel kerüljön támogatásra,

• a nádasokra vonatkozó támogatást az eddigi érték duplájára kell növelni, illetve biztosítani kell, hogy az aratást úgy végezzék, hogy legyenek öt évesnél is idősebb avas foltok is,

• halastavak természetvédelmi jelentőségének elismeréseként ezekre a területekre is lehessen támogatást adni, pl. a fészkelő madarakkal, illetve a vidrával összefüggésben,

• a gátak részsűjének kaszálása, legeltetése legyen ugyanúgy támogatható, mint más kaszálók, vagy legelők.

A jövőbeni támogatások feltételei közé emelendő szempontok:

- Minden, az élőhelyi mozaikosságot megszüntető, vagy arra áttételesebben negatív hatást gyakorló támogatást ki kell vezetni a rendszerből és helyette a Natura 2000 területek élőhelyi sokféleségének fenntartását kell ösztönözni, ilyen pl. az őszi tisztító kaszálás általános érvényű kötelező megvalósítása, amely a magérés után jelentősen hozzájárulhat a gyomok szétterítéséhez.

Idé kell sorolni a legelők mélyebb részein keletkező – vizes foltok – lekaszálásának elmaradása miatti szankcionálást, vagy a szegély-élőhelyek módszeres megszüntetését, mely területalapú támogatások maximalizálásának érdekében ered.

Az egész Natura 2000 hálózatra vonatkozó támogatási rendszert úgy kell alakítani, szükség esetén átalakítani, hogy annak eredménye a biológiai sokszínűség megőrzése, esetleg gazdagodása legyen, és egyetlen esetben se fordulhasson elő annak az ellenkezője.

• Általánosságban a támogatási rendszerek területi adottságokhoz történő igazítása szükséges, mely támogatja az egyedi eltéréseket a természetvédelmi célokhoz és az aktuális földhasználat-hoz igazodva.

• A folyókat kísérő hullámtereken hatalmas területeket elfoglaló gyalogakác állományok visszaszorítása érdekében, ezekre a területekre külön támogatási módot kell kidolgozni a nagytestű legelő állatokkal történő területkezelésre vonatkozóan.

Támogatás hiányában a legtöbb helyen a gátak hasznosítása megszűnt

TARTALOM

ELŐSZÓ.	3
NATURA 2000 TERÜLETEK, AZ EURÓPAI UNIÓ ÖKOLÓGIAI HÁLÓZATA	5
SZÁNTÓK KEZELÉSE.	21
LEGELTETÉS.	29
KASZÁLÓK KEZELÉSE.	41
HALASTAVAK KEZELÉSE	49
NÁDASOK KEZELÉSE	59
CSATORNÁK KARBANTARTÁSA.	67
GAZDÁLKODÁS ÉPÜLETEI, MAJOROK	71
ÖZÖNFAJOK KEZELÉSE.	81
AJÁNLÁSOK A JÖVŐBENI SZABÁLYOZÁS, ILLETVE A TÁMOGATÁSI FELTÉTELEK MEGHATÁROZÁSÁHOZ.	89

A Pro Vértess Természetvédelmi Közalapítvány 1991-ben alakult a rendszerváltást követő új természetvédelmi, természetvédelmi kihívások megoldására.

A Vértess és környékén található természeti és kulturális értékek megőrzése érdekében végzett legfőbb tevékenységeink: **természetvédelmi kezelés, természetgazdálkodás, oktatás, szemléltetformálás, ökoturizmus, műemlékvédelem, a Vértess Natúrparc üzemeltetése.**

Egyik legjelentősebb kezdeményezésünk a helyi védett természetvédelmi területek létrehozása volt, melyből egy évtizeddel később létrejött Magyarország első natúrparcja, a Vértess Natúrparc.

Tevékenységünk eredményeként megújultak a műemlékek, a legelső ősi házlatatok megjelenésével ismét „élő” kezdett a táj, erdei iskolánkban, országos és határainkon túlvelő vetélkedőinken, szakmai gyakorlatokon ismerkedhetnek kicsik és nagyok a táj és a természet működésének alapelveivel és e között kidolgoztuk a természetkimélő gyepgazdálkodás technológiáját is.

Az Államháztartás a természeti értékek megőrzésére (Helyi, regionális és Nemzeti Parkok) támogatási Program
Helyi önkormányzatok számára

Swiss
Hozzájárulás

